

PRAESIDIA SANITATIS

QVIBVS

VITEMBERGA

ABVNDAT

CONTRA TRITVM SERMONE PROVERBIVM

Wer von Wittenberg kommt mit gesundem Leib

MVNVS PROFESSORIS PATHOLOGIAE

CLEMENTISSIME SIBI DEMANDATVM

AVSPICATVRVS

DEFENDIT

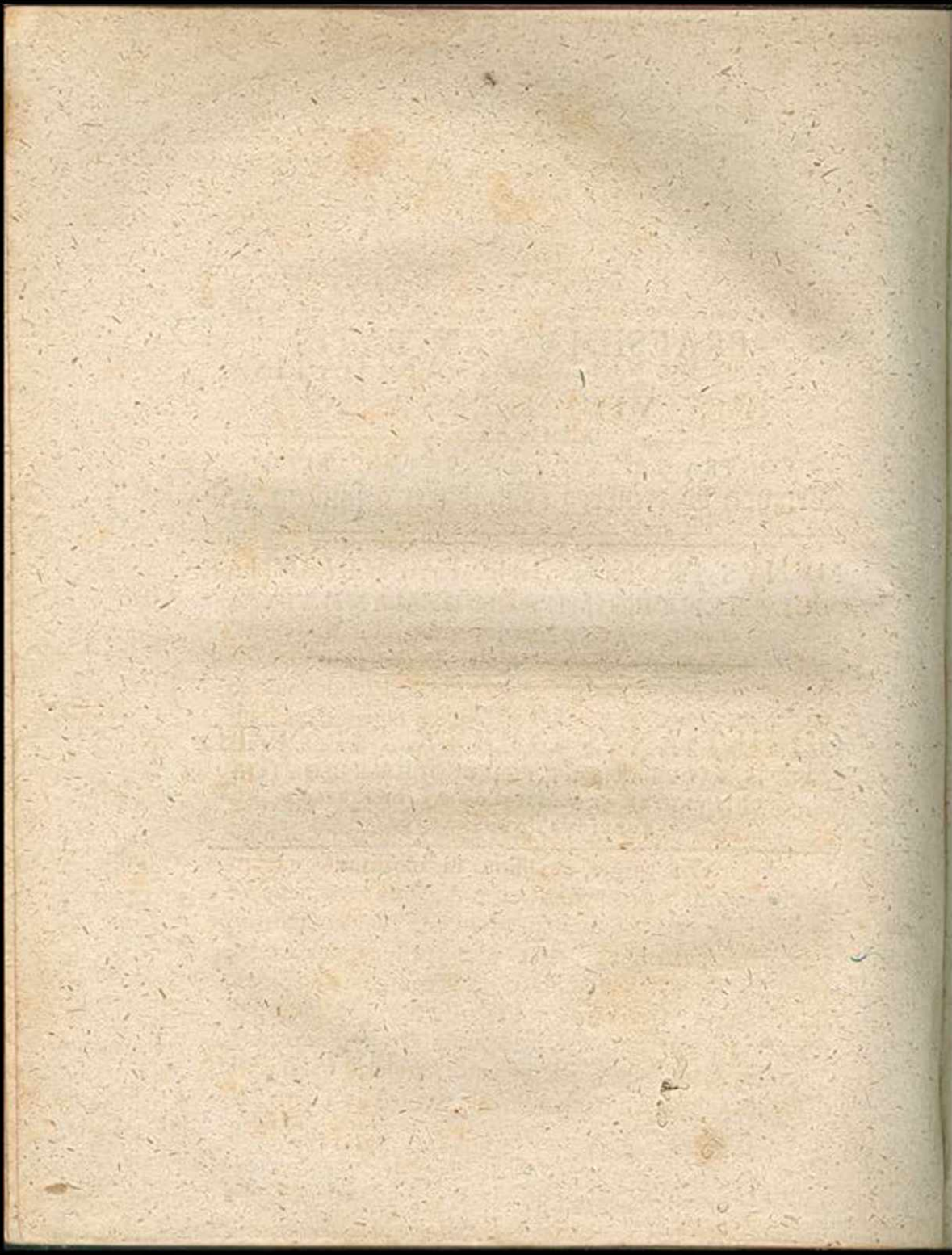
CHRISTIANVS GODOFR. STENTZEL

ARTIS SALVTARIS ET PHILOSOPHIAE DOCTOR

CHIRVRGIAE AC PATHOLOGIAE PROFESSOR

PVBLICVS ORDINARIVS

Vitembergae, ex Officina Eichsfeldiana.

DE PRAESIDIIS SANITATIS QVIBVS VITEMBERGA ABVNDAT

I.

AUdiatur & altera pars, sermone trita, triti usu inter omnes gentes iuris, est regula. Audiat & Vitemberga nostra, quae multis, ob plures, easque infensissimas sanitati conditiones, uti ex uulgari & peruagata creditur traditione, pessime audit. Audit omnino male Leucorea nostra, si iniqua iniquorum obtrektorum iudicia, stupidorumque hominum de eadem praeiudicia, iudicii impedimenta, audias. Vitembergam ita, perniciosissimam omnium grauiissimorumque morborum sedem, ac spurcissimam sordium foedissimarum sentinam, multi appellant, eamque, tanquam exitiosissimum, omnibus uitiiis infamem, omnibus commodis atque emolumentis destitutum, acutis lentisque diuitem uenenis, ac hominibus hominumque incolumitati pestilentissimum locum, describunt, damnant, reiiciunt, aspernantur. Adeo olim, pessima morborum, feminumque eos generantium ac fouentium suspicione, suspecta erat Vitemberga nostra, ut illum pro albae gallinae filio repitarint, qui prosperam firmamque secum, Vitemberga discedens, ualitudinem abstulerit, testante ac demonstrante idem communi ac peruulgata uulgi sen-

tentia, quam sequentibus Poeta (a) rhythmis exponit: Lipsiam ut & Ienam si quis sine coniuge linquit, sique Vitembergam quis sine labe uidet, tandem Helmstadium abs colaphis gladiisque uoratis, is fortunatus iure uocandus erit. Nostrates dicebant: *Von Jen und Leipzig ohne Weib, von Wittenberg mit gesundem Leib, von Helmstadt ungeschlagen, weiß wohl von Glück zu sagen.* Facetum non minus, quam Vitembergae ignominiosum est dictum, a LEIBIO (b) allegatum, ac Philippo Melanchtoni perperam adscriptum, quod ex mala Leibii interpretatione, peruersaque ad Studiosos Vitembergeneses applicatione, sequenti comprehensa carmine, constat: tres comitant morbi nostros plerumque scholares, paupertas, scabies, & pituita frequens. Verba, quae Melanchtoni Leibius tribuit, sunt sequentia: *Ein Student hatt gemeiniglich drey Kranckheiten an ihm, 1) Armuth, 2) Grind, und 3) Rotz.* En infamem famae incertae uim! famae, inquam, infamis, mali, quo non aliud uelocius ullum, quodque mobilitate uiget, & uires acquirit eundo; ea quippe huiusmodi famae conditio est, ut, non nisi cum mentitur, perseueret, detrahens, adiiciens, demutans de ueritate, prouti cuius placet. Quis uero tali famae, quae locum non habet, ubi res certis euicta testimoniis ab omnibus approbatur ac creditur, fidem habebit? Hoc nihilofecius mendacium, ex auctorum sententiis minus rite perspectis, maleque explicatis, enatum, ac per totum orbem disseminatum, cum temporis incremento, creuit ita, ut ueri iam specie adornatum, & acriter propugnatum, nos commonefaciat, nihil tam uolucris esse, quam maledictum, nihilque facilius emitti, nihil latius dissipari, quod Galli hocce prouerbio eleganter exprimunt: *une mea sance, un méchant*

(a) Leibius Libr. apophthegm. Coburgi in 12mo. ao. 1627. edit. Cent. 1. epigram. 6. (b) Lib. apophthegm. ed. cit. Cent. 3. epigr. 26.

ebant mot se répand d'abord dans tous les esprits. Nam ualde adhuc de superioris sententiae, quae Philippo Melanchtoni imputatur, ueritate dubito, cum, eiusdem scriptis perquisitis, eandem haud potuerim inuenire. Simus praeterea liberales, concedentes, quod allegatis uerbis Melanchton usus fuerit, quid inde? nihil sane, quod famae honorique nostrae Vitembergae aduerfetur & repugnet, deprehendemus. Etenim, cum Philippus Melanchton primum Tubingensis fuerit Professor, anno deinceps millesimo, quingentesimo, decimo octauo, Tubinga Vitembergam, teste SVEVO, (c) ad docendas Graecas literas, euocatus, clarum ac perspicuum est, quod eadem sententia, eodem iure de Tubingensibus, quo de Vitembergenfibus, praedicari possit; de neutra uero adductarum Academiarum idem in specie dixisse Melanchtonem, ex generali uerborum adhibitorum nexu abunde patet, ea quippe, quae Melanchton allegat, mala, non, ut calamitates Studiosis Tubingensibus aut Vitembergenfibus proprias, sed omnibus omnium peraeque locorum literatis communes, adducit, lugens ac deplorans acerba, quae studia studiorumque cultores ac doctores comitentur & sequantur, fata, cum laeso, per uitam sedentariam, solidorum robore, bonaque humorum dispositione labefactata, & exhausta per meditationes & diutius protractas lucubrationes limpha laudabili, nutritioni ac uirium restaurationi impendenda, iisdem, praeter inopiam, ordinarium doctorum uirorum praemium, nihil, quam omnis generis infirmitates, inter quas, frequentes, scabies, coryza, atque aliae sic dictorum catarrhorum species, re fiduae maneant.

(c) In Histor. Academ. Vitemberg. sub Rectoratu Ioh. Staebii de Gिंगlin an. 1528. de 25. Augusti.

II. Certum quidem exploratumque mihi est, quod aliam priscis temporibus rerum faciem & mores Vittembergae Vitembergensesque obtinuerint, ac, quod agrestis & inhumana priscorum Vitembergensium negligentia, neglectumque ab iisdem munditiei, sobrietatis, pietatis aliarumque uirtutum studium, uaria Vitembergae, quae tamen certis duntaxat indiuiduis debebantur, opprobria pepererit. Ponamus igitur, quo citius e difficultatum labyrintho eluctemur, Vittembergam priscam, fuisse locum luto & sordibus ubique inquinatissimum, formam pagi magis, quam ciuitatis, obtinentem, optimorum & ad uitam sustentandam necessariorum subsidiorum expertem; largiamur, primos primae Vitembergae ciues inciuiles, rudes, agrestes, nullam morum, nullam religionis curam habuisse; concedamus, primas, quae Vitembergae exstructae fuerunt, domus, uilibus casis, & tuguriolis rusticorum lutosis, & stramine tectis, fuisse similes; demus pariter, terram, agros, & hortos, Vittembergam undique cingentes, inutilium copia fruticum ac carduorum obsessos, horridos, incultos, ac steriles iacuisse. Verum enim uero, si etiam deploratissima, qualis uix concipi animo posset, primis temporibus Vitembergae fuisset conditio, quid haec ad nos? quid haec ad nostra tempora, nostrumque, in quo uiuimus, statum, qui Vittembergam, Vitembergae antiquae prorsus dissimilem, exhibet? Quae unquam fuit ciuitas, opum atque aedificiorum splendore illustris, aut emporium commerciis insigne, quod tenuem originem non habuit? ante duo millia annorum, ait VARRO, (d) & centum circiter, in tuguriis habitabant & casis, nec murus, nec porta, quid essent, sciebant. Respice Romanae initia urbis, uiles ac leues primum construebantur casae, loco

(d) de Re Rustica lib. 3. cap. 1.

loco muri, muri erat simulacrum, artes, quas exercebant, erant latrocinia ac rapinae, &, uti CICERO (e) loquitur, in agris homines passim bestiarum more uagabantur, & sibi uictu ferino uitam propagabant, nec ratione animi quicquam, sed pleraque uiribus corporis administrabant; haec tamen ciuitas, Roma nempe, quae tam tenuia habuit principia, sensim paulatimque, praeter modum, unitis incolarum uiribus, ita creuit, ut emendatis successiue ciuium moribus, morumque cultura cum artium exercitio prudenter sociata, nulla in uniuerso terrarum orbe ciuitas egregio florentis Romae splendori aequiparanda fuerit. Vides hinc, quod exercitatio omnia emendare, omnia perficere, & noua plane ignotaque adhuc inuenire queat, *l'exercice*, dicunt Galli, *fait tout; on vient about de tout avec application*. Vos igitur, qui Vitembergam parui facientes aperte & audacter ludificamini & calumniamini, oro, rogo atque obtestor, ut uestrae patriae, ut uestrarum principia, primos mores atque instituta ciuitatum ciuiumque consideretis, ac deinceps, quae nobis restent uitia, allegetis ac demonstretis, nam, ex Italorum prouerbio, *chi scherzasse il zoppo, dee essere dritto*, spernere uis alium, uitio sis purus ab omni; alias certe, certa uestrae dementiae, uestrae stupiditatis ac malitiae signa, foricum instar, proditis, qui omissio grauiorum malorum, quae uestra infamant ac corrumpunt oppida, examine, leuiiores Vitembergae naeuos perstringitis atque exaggeratis, immemores regulae Platonicae, quae aliam plane iudicandi methodum uobis iniungit, ὅτε καταγέλασται τινων, monet idem, ἐπιστρέφειν εἰς ἑαυτοὺς καὶ σκοπεῖν δέ, μὴ καὶ αὐτὰ τοῖς αὐτοῖς εἰσμεν ἔνοχοι· πολλὰ γὰρ τὸ φιλαυτὸν ἐπικρύπτει καὶ περιβάλλει, παρὰ τῶν μάλ्लον καταγελώντων.

(e) Oper. ed. Gruteri de Inuent. lib. I, P. 78. A. 2.

λόντων. Enim uero, opprimit semper calumnia meliora, & inuidia, ac demens sui ipsius, suaeque patriae amor, cum pusillanimitate quadam crudelitate sociatus, impedimento sunt, quo minus huiusmodi obrectatores uerum agnoscant, sed exiliores alterius loci maculas lynceis oculis aspiciant ac contueantur, endemiorum contra, quibus patria eorum scatet, uitiorum prorsus obliuiscantur, imitantes illud nasutulorum genus, de quibus Aesopus refert, quod binas obtineant manticas uel peras, alteram a scapulis tergoque propendentem, cui sua committant dedecora occultanda, reticenda, alteram ante oculos constitutam, cui obseruanda, rimanda, promulganda aliena credant crimina; unde illud Catulli, sed non uidemus manticae, quod in tergo est, stultitiae enim proprium, aliorum uitia cernere, obliuisci suorum. Hoc plane modo inuidiae improborum, qui Vitembergam omnis generis conuitiis confectantur, linguae procedunt, quae more muscarum ad equini dorsi recrudescentis scabiem collectarum, istuc, ubi uitiosi quid Vitembergae inest, illico confluent, huic insistent, omniaque per microscopium inspiciendo & contemplando, augent ac multiplicant, emolumenta Vitembergae propria ac peculiaria, aliaque laude digna & bene gesta tacite ac negligenter praeter-euntes; sed non potest non turpissimum esse animal, quod sola sanie pascitur.

III. Ne uero credas, quod egomet Vitembergam praesidiis sanitatis abundantem delineaturus ac defensor, ullam labem crimenque aliis locis, aliis Academiae uelim affricare, hoc accipe monitum, meum laborem, refutandis iniquis inique de Vitemberga laetis iudiciis, quae modo huius loci aerem, modo aquas, aliaque necessaria sanitatis subsidia culpant, destinatum esse. Nec te occupet

cupet praeceps haec persuasio, persuasum mihi esse, quod Vitemberga talis sit locus, qui nulla egens emendatione, ab omnibus uitiiis sit immunis; genuinam saltem Vitembergae, Vitembergenfiumque emolumentorum, ac commodorum, sanitatis conseruationi & morborum medelae feruientium descriptionem mente uoluens ac meditans, illa opprobria & praeiudicia, quae his confirmandis officiant & obstant, simul remouere studebo. Quid pluribus opus argumentis ac testimoniis, si euincam, quod Vitemberga nulla morborum endemiorum, siue acuti, siue chronici sint, semina alat foueatque, omnis contra generis subsidiiis, quibus prospera defenditur ualētudo, ac longaeuitas, morborum expers, impetratur, sit referta. Quid autem sanitate melius, quid eadem praestantius ciuitas homini largiri potest? nam in sanitate corporis, cornu stat omnis copiae, quod nemo nostrum ponderat, raroque de illa cogitat, *ebbi ha la sanita*, dicunt Itali, *e ricco, non l'osa*. Illum igitur locum merito laudare possumus, ac debemus, qui & a natura sanitati defendendae, ac longaeuitati feliciter obtinendae fauet, & plura, artis ministerio praeparata auxilia, scopo eidem feruientia, porrigit. Talem uero ciuitatem, esse Vitembergam nostram, nullus dubito asserere, mira funerum, quae quotannis apud nos efferuntur, paucitate, prouecta tot hominum hic uitam degentium aetate, eorumque multitudine, & morborum endemiorum, quos plane ignorat Vitemberga nostra, absentia, perfecte pleneque conuictus. Alia autem est sanitas corporis, mentis alia, utraque unita ueram & integram hominis ualētudinem ac felicitatem constituit; dehinc omnia ea, quae mentem tranquillam in sano conseruant corpore, praestantissima certae, quam in hoc mundo assequi licet, felicitatis adminicula uocari possunt. Eandem mecum sententiam amplectitur Dominus SORBIE-

RE, (f) qui, duobus iam constitutis felicitatis humanae fundamentis, duo adhuc, fortunam nempe, & praeclaræ amicos conditionis adiungens, ita ratiocinatur : *quatre choses essentielles à la félicité, & qui ne nous sont pas rendues telles par quelque opinion fautive, santé, tranquillité d'esprit, biens de la fortune, amis de réputation.* Haec, si attendas, & requiras, non certa duntaxat sanitatis, sed perpetua quoque perpetuae felicitatis praesidia, Athenae Vitembergenses, tibi affatim, nullo malorum interuentu, suppeditabunt. Ipsa uero sanitatis in bono machinae humanae statu fundatae praesidia, quibus Vitemberga nostra abunde instructa, quibusuis afflictis succurrere gessit, uel a loci ipsius, rerumque, quas alit, ac subministrat, conditione, & copia, uel ab incolarum, quos sinu suo productos atque enutritos complectitur, & sustentat, constitutione, arcescenda sunt. Praesidium quippe sanitatis, omne illud nobis est, quod uel per se, uel alius simul interuentu auxilioque, optimam solidarum fluidarumque partium corporis humani dispositionem conseruando, amicam & mutuum, quod inter mentem & corpus intercedere debet, commercium promouet, ac procurato & seruato libero atque equali omnium functionum, constanti ordine procedentium, exercitio, per plures annos uitam humanam ab omni morborum impetu, incommodo, ac detrimento liberam tutamque, ad seram usque senectutem, propagat. Huiusmodi uero sanitatis praesidia, uel in nobis, nostrisque succis, ac neruis, uel extra nos constituta reperiuntur. Praesidia sanitatis in nobis ipsis subsistentia, sunt sufficiens neruorum robur, atque optima sanguinis, impuritatibus liberi, indoles, & reliqua hanc conseruantia & adiuantia bona, primo ortui primique ortus staminibus adiudi-

(f) Sorberianis, ou bons mots, rencontres agréables, pensées judicieuses & observations curieuses, à Paris 1696. in 12mo p. 89.

adiudicanda, quibus longaeuitas acquiritur. Internis uero prosperae ualitudinis praesidiis externa suppetias ferre debent; ex horum numero sunt, aer, cibus & potus, motus & quies, somnus & uigiliae, solemnes ac consuetae corporis secretiones & excretiones, animi commotiones, & reliqua, quorum uires, & effectus, in sanis atque aegrotis, quotidianus usus, optimus rerum quarumuis magister, satis superque confirmat.

IV. Quem uero latet, ac quem, quaeso, sanae rationis compotem latere potest, quod praesidia, quae externa dicimus, maximam partem a loci, ubi uitam agimus, conditione, dependeant, ac pro uaria aquae & telluris natura, multiplici mutantur ratione. Ex situ itaque nostrae ciuitatis, & iis, quae in eadem, & circum eandem occurrunt, ante omnia bona, imo optima Vitembergae indoles, a labe uitiorum, illi imputatorum, uacua, eruenta, eruta exemplis atque experimentis demonstranda est. Quanta uero haec perquirendi sit necessitas, ac quam serio hocce munus medico iniunctum incumbat, iam suo tempore diuus Cous, (g) cui similis inter medicos nondum natus, non nascetur, probe perspexit, qui quemuis medicum admonet, ut medicae exercitium pathologiae suscepturus, ciuitatis, quam adit, atque in qua commoratur, conditiones attentis oculis mentequae circumspiciat, quomodo scilicet situs eiusdem, habita uentorum solisque orientis & occidentis ratione, sit comparatus, cum maximum intercedat discrimen inter praesidia ualitudinis, quae urbes ad Septentrionem, uel Austrum, solemque orientem uel occidentem sitae, subministrant. His deinceps, quo medicus in cognoscendo, iudicando,

(g) lib. Hippocratis de aere, aquis & locis, qui cum commentariis Zwingeri, Basileae apud Episcopium 1579. in folio prod. p. 239. mox ab initio.

iudicando, consulendo, medendo, certiori nitatur fundamento, exactius aquarum, terrae, fruticum, fructuum, metallorum, examen adiungendum esse, praecipit, praecepta sequentia, notatu & obseruatu dignissima, suppeditans: ὥστε ἐς πόλιν ἐπειδὴν ἀφικηταί τις, ἥς ἀπειρὸς ἐστὶ, διαφροντίσαι χρεὶ τὴν θέσιν αὐτῆς, ὅπως κείται πρὸς τὰ πνεύματα, καὶ πρὸς τὰς ἀνατολάς τῆ ἡλίου· ὅ γὰρ τὸντο δύναται, ἥτις πρὸς βαρύνει κείται, καὶ ἥτις πρὸς νότον, ἢ δ' ἥτις πρὸς ὄνοντα. Ταῦτα δὲ ἐνθυμέσθαι ὡς κάλλιστα, καὶ τῶν ὑδάτων περὶ, ὡς ἔχουσι, καὶ πότερον ἐλώδεσι χρέοντα, καὶ μαλακοῖσι, καὶ ἀτεράμνοισιν. Καὶ τὴν γῆν, πότερον ψιλή τε καὶ ἀνυδρὸς, ἢ σατεία καὶ ἑυδρὸς, καὶ εἴτε ἐν κοίλῳ ἐστὶ καὶ πνιγρῇ, εἴτε μετάρως καὶ ψυχρῇ. Καὶ τὴν διαίταν τῶν ἀνθρώπων, οἰκίῃ ἥδοντα, πότερον φιλοπότα, καὶ ἑσθδοί, καὶ ἀποτοί. Καὶ ἀπὸ τετέων χρεὶ ἐνθυμέσθαι ἕκαστα, εἰ γὰρ ταῦτα εἰδῆι τις καλῶς, μάλιστα μὲν πάντα, εἰ δὲ μὴ ταγε πλεῖστα, ἢ κ' αὖ αὐτὸν λανθάνοι ἐς πόλιν ἀφικνεύμενον, ἥς αὖ ἀπειρὸς ἢ, ἔτε νοσήματα ἐπιχειρία, ἔτε τῶν κοινῶν ἢ φύσις οἰκίῃ τις ἐστὶν, ὥστε μὴ ἀπορρέσθαι ἐν τῇ θεραπείῃ τῶν νόσων, μὴ δὲ διαμαρτάνειν. Vtilissimis ac saluberrimis his Coi nostri praeceptis ac monitis, perpetua dignis memoria, morem gerentes, iam ex ipso situ Vitembergae, iam ex optima aquarum terraeque indole, eximiam praestantium sanitatis praesidiorum copiam, tibi tuaeque mentis oculis lustrandam & examinandam sistimus. Si Vitembergam, commodissimum ac tranquillum musarum domicilium, ab ipsa diuina Prouidentia, huius gratia, selectum, atque electum, dixeris, dixeris uere atque ingenuae. In quamcunque etiam partem oculos dirigas, quamcunque aspicias terrae Vitembergensis plagam, & omnia, quae illi circumcirca adiacent, sedulo explores, plura ubique, quae tibi prosint, quae te conferuent, quae te delectent, deprehendes. Vita est Vitemberga in Saxoniae superioris planitie ad orientalem Albis fluminis ripam, uno circiter milliari ab ostio fluminis Elystri,

stri, in Albim se exonerantis. Si regionem Vitembergae orientalem spectes, qua ad fontem Luthero tantopere charum & amatum, uereque salutarem, itur, planitiem amplissimam, sabulo terraque puriore constantem, omnis generis frumentis ferendis & alendis accommodatissimam, inuenies. Lateri sinistro huius planitie, lucus, uiridissimarum dense consitarum amoenitate arborum conspicuus, quem nostrates *die Specke* uocant, adiacet; ab altero latere, purissima fluuius Albis unda, leni inter sabula saxaque decurrens murmure, uicinam peraeque habet siluam, quae *Probsley* dicitur, omnis generis fruticibus atque arboribus superbientem, ita, ut, quocunque oculos, aures, aliaque sensus organa uertas inclinesque, eadem, plura, quibus mentem, iucundissima & optima quaeque uidendo, audiendo, oblectent ac recreent, ubique aduertant. Ab orientali ad occidentalem progrediens plagam, quae pagum academicum, *Apollensdorff*, & montem, collem potius, eodem nomine a Sancta dictum Appollonia, non ab Appolline, uti uulgo creditur, oppositum habet, eadem, imo uberiores adhuc rerum utilium ac salutarium copiam, quae Vitembergam, huiusque salubritatem atque amoenitatem commendant, obseruabis; planities quippe, quae aliquantulum accliuu constat situ, puriori coagmentata sabulo, pyrite copioso intermixto, occidentalis Vitembergae pars est, cui ab altero latere finitima est fruticosa silua, *die rotbe Mark* uocata, ab altero latere suum cursum continuat fluuius Albis, eiusque oppositam ripam plures muniunt & exornant arbores. Septentrionalis regio undiquaque innumeris septa hortis, non ad ornatum ac splendorem, sed utilitatem comparatis, atque olera fructusque necessarios & salutares elargientibus, amoenissima ueris aestatisque tempore ani-

morum recreandorum diuerticula praebet. A meridie uerò Vitemberga primum planitiem, optima ciuium pecoribus pascua praebentem, quae hinc quoque *der Bürger Heger* appellatur, nobis sistit; hanc alluit, rigat, fertilemque reddit fluuius noster, recto progrediens itinere. Traiecto flumine, terram pinguiorem, arena tamen permixtam, quae, quo magis a Vitemberga distat, eo limosior, pinguior, udosior existit, unde quoque nomen *Aue* seu *Auland*, accepit, deprehendimus. Ambit urbem totam uallum & fossa admodum lata ac profunda, cum fluuiio nostro communicans, ad quem continuo ex ciuitate profluentes aquas fordesque deducit, ac cuius inundatione, quotannis semel uel bis eueniente, eluitur, ita, ut merito Vitembergae nostrae illam *εὐκαιρίαν πολύτροπον* adscribere queamus, quam Alexandriae Aegypti VITRVVIVS (h) tribuit, de eadem referens, quod, cum aliae urbes ad lacum sitae, grauem & suffocantem habeant aerem, pestilentium auctorem affectuum, eadem, eiusdem fossis, Nili inundatione elatis & expurgatis, ac sublata omnis corruptionis causa, aerem purum, tenuem, ac sincerum obtineat.

V. Haec cuncta, quae in delineando externo Leucoreae nostrae habitu ac situ, adduxi, ueritati respondere, omnes norunt, qui Athenas nostras unquam a limine saltem salutarunt ac uiderunt; quo minus uerò putes, externis interna minus congrua esse, hoc ante omnia monendum habeo, quod ciuitas nostra mediocris sit magnitudinis, magis longitudine, quam amplitudine, conspicua. Eandem splendidis ornata aedificiis esse, si assererem, assererem iniuste minusque uere; plures tamen, praeter egregia aedificia publica, praesentes & assabre com-

(h) Lib. 1 de Architectonic. cap. 6.

commodeque constructas domus possidet; maxima autem earum pars, luculentum de angustis, quae ciues nostros granibus oneribus pressos, fere opprimunt, rebus, testimonium praebet, ita tamen eadem comparatae sunt, ut satis commoda musea, uili impetranda pretio, in iisdem studiosi egeni inueniant. Plateas admodum amplas Vitembergae inuenis, ipsaeque platearum, ararum ac moeniorum diuisiones ita directae sunt, ut libera aeris uentilatio conseruetur partim, partim uentorum, qui uel frigore laedunt, uel calore uitiant, aut humiditate nocent, uis & uehementia, tum temperata, tum exclusa, infringatur, atque impediatur. Binis locis bini per totam urbem decurrunt riui, suos non excedentes alueos, quorum alter rapido profluens motu, *die rische Bache*, alter tarde incedens, *die saule Bache*, appellatur. Hi riui per uniuersam diuersis locis urbem penetrantes, non excrementa modo, quae quotidie egerunt homines, sed omnes quoque a plateis confluentes sordes & quisquilias, in fossam, ciuitatis uallo adiunctam, & per hanc in Albim abducunt. Quem igitur latet? quis negare potest? quod, cum plures huius ciuitatis cloacae abeant in riuos, riuisque, quae per easdem colantur, bona malaeque communicent, maximum exinde in Vitembergam, Vitembergenisumque sanitatem, commodum redundet; nam, quo cloacae frequentiores, frequentiusque iuxta se inuicem locatae, liberum, quo feces proluantur atque eluantur, transitum non habentes, eo maior, eoque perniciosior aeris corruptio expectanda, quod apud nos, rebus aliter ac commodissime dispositis, plane non metuentum est. Coriarii praeterea, ac qui fides seu chordas pro instrumentis musicis ex animalium praeparant intestinis, uel alias immundas artes, aerem peregrinorum & noxio-

noxiorum communicatione effluuiorum corrumpentes, exercent, perpauci apud nos sunt, iique uel extra ciuitatem habitant, aut in eadem commorantes allegato riuorum descriptorum emolumento fruuntur partim, partim res suas extra ciuitatem ea perficiunt ratione, ut de incommodis ac detrimentis, quae hinc RAMAZZINI, (i) AMMANVS, (k) BOHNIVS, (l) BOCCONVS, (m) deducunt, minus solliciti esse debeamus. Ignotae nobis nostraeque Vitembergae sunt exhalationes sulphureae, bituminosae, salinae, foetidae; nullae enim apud nos prostant fodinae metallicae, aut salinae, quales Halenses, quarum exhalationes per saepe, aerem inficiendo, tussim, difficilem respirationem, phthisin pulmonalem, apoplexiam, paralyfin, artuum tremores ac dolores, omnis generis febres producant. Nec est, ut stabula, pecorumque, quae hic aluntur, copia, te de Vitembergae salubritate, tuaque sanitate dubium reddat, cum maxima eorum pars extra ciuitatem nutriatur, foueatur, & frequens stabulorum, quae in ciuitate reperiuntur, expurgatio, omni, quod exinde uerendum, detrimento prospiciat. Quod de suis quoque, quarum uitio, conuitiis petulantius affecta Vitemberga insons, tantopere uituperatur, tenendum. Nec stabula saltem, sed plateae etiam a sordibus frequenter purgatae, & ciuitatis & aeris puritatem tuentur, ordine nobis familiari eoque optimo, nam, hoc neglecto, milites armata sordes manu in ciuium domos proiciendo, eosdem ad seruandam ac promouendam munditiem adiungunt. Nulla in oppido nostro granaria subterranea reperiuntur, quae, aerem corruptum exhalando, sanitati maxime infesta esse, BEHRENSIVS, (n) ZACHIAS,

(i) lib. de morb. artific. cap. 16. p. 105. & 109. (k) Med. Crit. Cap. 81.
(l) de duplici medici officio, p. 533. (m) Observat. curios. p. 463. (n) Select. Diaetet. quae in 4to Hillesheim. 1710. prod. Sect. 1. cap. 4 §. 2. p. 18 & 19.

AS, (o) BOCCONVS, (p) exemplis adductis, testantur. Fontibus ac riuis, qui aquam limpidissimam & salientem, canalibus immisiam, suppeditant, tota ciuitas, & omnes ac singulae fere domus sunt refertae. Cryptas contra subterraneas, puteosque oclusos, quorum effluua, ob stagnationem & conceptam putredinem, pestifera sunt, uti obseruationes, a SACHSIO, (q) HANNAEO, (r) LACHMVNDIO, (s) FEHRIO, (t) PARDIESIO, (u) PARAEIO, (x) annotatae, confirmant, nullos plane habet fouetque Vitemberga nostra. Sequentibus praeterea praerogatiuis prae aliis Vitemberga gaudet, quod sedes quondam Regum & Ducum Saxoniae, iam propugnaculum electorale sit, & metropolis electoratus Saxonici, *die Churfstadt*. Huc respexit Georgius, Dux Saxoniae, qui, literis, die decimo sexto nouembris, anno millesimo, quingentesimo, uigesimo primo, ad Ioannem, Ducem Saxoniae, datis, Vitembergam, teste SECKENDORFIO, (y) urbem Ducatus Saxonici primariam, unde maximum decus & nomen, Electoratus nempe dignitatem gerant, appellat. Vitemberga insuper complexu suo dicasterium & iudicium prouinciale, Scabinatum porro, nec non Consistorium academicum & ecclesiasticum, continet. Omnium uero maximum Vitembergae praesidium atque ornamentum cum SENNERTO (z) iudico, quod eadem fuerit, & ad hunc usque diem, per Dei gratiam, sit sedes, quid sedes? mater, inquam, fons & origo religionis Christianae in integrum

(o) Quaest. med. legal. l. 5. p. 486. (p) obs. curios. p. 858. (q) M. G. C. Dec. 1. Ao. 1. obs. 33. (r) M. G. C. D. 3. Ao. 2. obs. 13. (s) Oryctograph. Sect. 4. cap. 3. (t) Tract. de Scorzonera p. 161. (u) Ephemer. Gall. Ao. 67. p. 52. (x) Chirurg. lib. 10. cap. 13. (y) Historia Lutheranismi, edit. quae Lipsiae in folio 1694. prodit, lib. 1. §. 130. addit. 1. sub lit. m. p. 217. (z) Argenis Wittemberg. p. 9.

grum restituae, ac musarum domicilium longe lateque, qua mundi patet machina, celeberrimum, freudentibus licet ac frementibus orbe & orco.

VI. Ita horum emolumentorum natura, quorum breuem antecedentibus delineationem dedimus, in cohaerenti & continuata serie expensorum, comparata est, ut quivis iam, qui vera rerum pretia sincere aestimare novit, ac gestit, plura alia, quae Vitemberga nostra suggerit, commoda perspiciat, approbet. Mihi hinc persuasissimum est, quod iisdem momentis commotus Mellerstadius, rerum naturalium apprime gnarus, Friderico Tertio auctor suasorque fuerit, Vitembergae academiam constituendi. Occasio huius rei, teste SENNERTO, (a) haec fuisse perhibetur, cum in comitiis Wormacenfibz, anno millesimo, quadringentesimo, nonagesimo quinto, Imperatore Romanorum, Maximiliano Primo, communibus omnium suffragiis decretum fuisset, ut quisque electorum academiam in sua regione institueret, Fridericus III. reuersus domum cum suis de loco academiae fundandae opportunissimo deliberavit. Nominatis itaque ab aliis aliisque, locis oppidisque aliis, Mellerstadius Vitembergam commemoravit. Subridente electore ac consilium hoc primum respuente, quod Vitemberga minus accommodatum tantae rei domicilium uideretur, Mellerstadius non sine indignatione respondisse fertur: cur Deo diffidis, Princeps clementissime? huic certe provinciae & civitati, gratitudinis ergo, hoc beneficium debes, cum quibus nempe Maiores Tui, Electoratus dignitatem consecuti sunt. Haec, haec, inquam, in hoc minime splendido loco condita Academia, alias quondam, scias, omnes Germaniae, luce sua obscurabit. Tum ad haec Elector, ratum

(a) lib. cit. p. 15.

tum ergo faxit Deus omen hoc! assentior: sit locus Academiae, Vitemberga. Quid, per Deum Immortalem! cogitavit Mellerstadius? sapientum huius seculi erit iudicium: non locum modo omnium longe iniquissimum proterue laudans, sed contra Principem etiam, ei audacter contradicendo, in sua sententia obstinate persistens. Verum, hic consideres necesse est, quod Mellerstadius, & Principis sui ingenium probe nouerit, & loci conditionem exacte perspectam habens abunde agnouerit, eundem Academiae stabiliendae opportunissimum esse. Talem quippe locum prudenter instituenda Academia desiderat, qui, & aeris noxiis miasmatibus uacui salubritate, & honestorum libertate, ac copia exercitiorum, & annonae utilitate, summaque rei frumentariae facilitate, & ciuium beneuolentia ac liberalitate, se commendat. Diuersas quidem, haec respiciens Mellerstadius, difficultates atque obstacula aduertebat, exoptato autem optimi instituti successu confusus, facilem eorum, quae adhuc remouenda, quae emendanda, quae comparanda restabant, effectum euentumque sperabat; nec spes diuino nixa auxilio eundem fefellit, certo persuasum, quod haec academia aliquando fons omnium bonorum sit futura, quae non Vitembergae saltem, Vitembergenfiumque culturae ac correctioni opem afferret maximam, sed ex qua etiam exteri ab omnibus terrae plagis confluentes sapientiam bonasque artes haurirent, & ecclesiae, puram doctrinam, doctoresque sinceros, curia & tribunalia, uirtutem, prudentiam ac iustitiam, respublicae, medendi peritiam, peritosque medendi, priuatae familiae, prudentem ac moderatam rerum domesticarum gubernationem, bonosque patresfamilias, peterent. Vix etiam leues rumores de Academia noua Vitembergae fundata innotuerant, cum maxima homi-

num a diuersis terrae oris prodeuntium turba nostram adiret ciuitatem, quo iidem uera imbuti sapientia ueri euaderent homines, atque animali uitae, uita iungeretur rationalis. Haud in scite crasso cuidam & obesae naris homini percontanti, quid discriminis inter doctos atque indoctos esset? respondit ARISTOTELES, quod inter uiuentes & mortuos, his innuens, eos, qui corporum uita duntaxat fruerentur, quam cum Arcadico communem pecore habent, & externis duntaxat oculis solem intuerentur, quem longe acrius inspiciunt aquilae, animis uero, quibus lucem uitamque praebet bonarum artium ac literarum cultura, nihil cernerent, uix ac ne uix uiui nomine hominis dignos, sed mortuos uerius esse, quam uiuos; quia, si uiuunt, uiuunt tantum brutorum more, & aetherea solum, omnis doctrinae & sapientiae expertes, aura, qua & asini, uescuntur. Omnia sane, quae in hoc rerum humanarum fluxu refluxuque miramur, uana ac noxia malorum irritamenta, non remedia sunt, nisi mentem humanam, natura coecam, sapientia, eruditione comitata, regat & moderetur. Et profecto, si callidi rerum aestimatores, fundos & agros magni aestimant, quia his pignoribus minus noceri, ac nihil de iisdem perdi posse credunt, quanti putabitis sapientiam atque eruditionem aestimandas, quae nec incendio eripiuntur, nec naufragio absorbentur, & inter ipsas regnorum concussiones inconcussae consistunt. Quid enim stirps? quid patria? quid genus? quid forma? quid honores? quid dignitates? quid corporis robur? quid aurum mortalibus tam charum? abeunt illa omnia, nec eximere nos queunt, aut nostra, mortalitatis lege. Aurea uere Stoicorum erat sententia: solus sapiens diues & nobilis. Nobilitate hac suffultus Ioachimus Minfingerus a FRVNDECK saepius dixit:

dixit: *der Doctor und Kantzler haben mir den Edelmann wiederbracht.* Cur fiam doctor, cum iam sim nobilis, optas noscere? dat Doctor ueram mihi nobilitatem. Si horum memor fuisset Fiscellus, Legum Doctor, equestri dein adscriptus ordini, omnium ludibrio se non exposuisset; nam, cum idem in Synodo Basileensi, relictis, uti OTTO (b) habet, doctoribus, se nobilium adiungeret coetui, stulte agis, dicebat Imperator Sigismundus, qui literis militiam praefers, ego quippe, qui una die equites mille facere possum, ne unum mille annis Doctorem creare ausim. Cum igitur in sapientiae, eruditionis, ac uirtutum cultura, uerae diuitiae, uera nobilitas, uera felicitas, uera sanitas, unice ac solum consistat, eum locum uere felicem ac ter quaterque beatum appellare possumus, in quo colitur, docetur, discitur, ac propagatur sapientia. Sapientissimum hinc Friderici Tertii erat institutum, qui Vitembergae musarum sedem constituens, maius & certius gratiae suae, qua Vitembergam deuotissimus Princeps amplectebatur, documentum non exhibere, nec maiorem sibi suaeque Vitembergae splendorem, quam eo ipso conciliare potuisset; nam nominis celebritatem, quam deinceps acquisiuit Vitemberga, merito ab Academia ibidem fundata, deriuare decet, cum illa, ante hanc constitutam, locus fuerit plane ignotus, notus iam omnibus, quod sequens Poetae, quem allegat RITTERVS, (c) descriptio ostendit: inelyta Leucorei dicuntur tecta lycei, quae prope coeruleis labitur Albis aquis. Hi, qui Cymmeriis sacra rursus exempta tenebris, inuito, nobis restituere, papae: hac in praestanti requiescunt urbe sepulti, ultimus aethereo dum ruit axe dies. Parua domus uiduae, ua-

tem
(b) Iure Publ. cap. 19. p. 663. (c) Cosinographia, quae Marpurgi 1619. in 4to prodit. lib. 4. p. 429.

tem quae pavit Eliam, uix bene Sidonio littore nota fuit; inde tamen late diuini semina uerbi, auspice, per populos sparsa fuere, Deo. Sic patriam Senonès ubi sedem habuere uetusti, quae nunc Saxonica subdita terra Duci, urbs non magna quidem gelida Viteberga sub arcto adiacet ad ripas, Albi uadose, tuas. Hinc tamen extremi sub turbida tempora mundi lux Euangelii sustulit, orta, iubar, claraque, diuino radios augente fauore, per multas passim lucet in orbe plagas.

VII. Hanc animarum ex Vitemberga ad omnes gentes propagatam culturam curamque, haec aeternae praesidia salutis, merito academiae nostrae in acceptum referre debemus. Largiores pariter fructus in ciuitatem ciuesque Vitembergenfes redundarunt, qui hinc moratiores, probiores, prudentiores & ditiores reddit, maiorem aedificiis nouis construendis, antiquis emendandis, sordibus e ciuitate remouendis, agris hortisque colendis, operam, sedulitatem, ac sumtus nauando, impendendo, commoda commodis, emolumenta emolumentis auxerunt. Aliam hoc modo Vitemberga faciem adepta, non in Germania modo, sed locis etiam remotioribus, uno omnium bonorum ore sermoneque celebrata percrebuit. Obtinebat tamen Vitemberga nostra, iam ante conditam academiam, ea, quae uitae sustentandae, atque integrae corporis dispositioni defendendae necessaria erant subsidia. Cum uero inter eadem aer tenuis, serenus, ac peregrinis & noxiis particulis liber primum sibi uindicet locum, loco nostro magnam prae multis aliis ciuitatibus praerogatiuam, aeris nostri puritatem ac simplicitatem respicientes, merito adiudicare possumus. Aerem Vitemberga per se serenum ac tenuem, de bona terrae & aquarum indole participantem, obtinet; qualis enim

enim terra & aqua, talia hinc, quae aeri insinuantur, & magnam aeris partem constituunt, effluvia, terra uero circa Vitembergam sabulosa & pura, aqua fluens & defecatissima, unde necessario aer optima quaeque ex terra & aqua recipiens, optimae debet naturae & constitutionis esse. Nulli circa Vitembergam adsunt montes, nulla speluncae & lacunae, liberam aeris agitationem impediētes, plana & aperta sunt omnia. Exinde, nec excessiua, aestatis tempore, siccitate & calore torremur & dissoluimur, nec uehemens frigus constrictos, torpentes, aut coactos tenet artus & humores, sed amica fere quouis tempore tempestas, temporibus anni congrua, obseruatur, cum decurrentes per ciuitatem riui, eamque alluens fluuius, nimiam siccitatem a calidiore terrae sabulosa & copiosarum pyritum exhalatione metuendam mitigent. Quo maior uero aeris ad uitae & sanitatis conseruationem necessitas, (tanta nempe, ut eodem, a primo uitae nostrae exordio, ne per momentum quidem, absque suffocationis periculo, carere queamus,) eo praesentius ac praestantius idem bene constitutus, constituit sanitatis praesidium; cum contra aer corruptus, corrupto cibo longe perniciosior, perniciosissimum praesentissimi effectus uenenum sit, utpote qui, non uniuersum duntaxat corpus externe ambit afficitque, sed per tot quoque recessus, per nares, os, pulmones, oesophagum, ad intima corporis uiscera & succos penetrans, maximas derepente producit mutationes. Est ita aer mortalibus uitae ac sanitatis auctor, est idem quoque frequens multorum morborum causa & scaturigo. Optimum bonae indolis aerem, sanitatis defensionis apprimē fauentem, SENNERTVS (d) & PARAEVS (e) esse dicunt, qui temperatus,

(d) Instit. Med. lib. 2. part. 1. cap. 2. & lib. 4. Part. 2. cap. 1. duct. ad Chirurg. cap. 13.

(e) Intro-

tus, purus, nullis fordibus & putridis effluuiis inquinatus, serenus, & lenibus suauiter spirantium uentorum flatibus agitatus, in omnem partem liber & patens, quique salubribus interdum pluuiis irrigatus, ab omni cadauerosa caesorum animantium, aliarumque rerum putrescentium exhalatione, atque a stagnis, paludibus, & cauernis, graue trumque spirantibus, quam longissime remotus, nec nimia tenuitate aut grauitate, aliaque manifestae corruptionis nota generi humano molestus & inimicus existit. Quocunque iam mentis tuae oculos, in oppidi nostri & locorum illi uicinarum examine dirigas, plura inuenies subsidia, quae optimam aeris constitutionem tuendo, omne in sanitatis defensione ferunt punctum. Hanc certissimam & uerissimam causam esse arbitror, cur Vitemberga nostra nullos habeat, nullos alat ac foueat morbos endemios, quales plures, his illius regionibus ac ciuitatibus familiares ac proprii, uulgo etiam noti sunt. Nam, licet hoc, quod iam remoueo, uitium, Athenis nostris alias imputatum fuerit, & adhuc imputetur, omni tamen hanc sententiam fundamento ac fide destitutam esse, sequentibus, singularia, Vitembergae dicta conuitia, ab incertis desumpta exemplis, remoturus, demonstrabo. Minime uero asseuerare audeo, quod aer nullis Vitembergae mutationibus sit obnoxius, hae enim ubique locorum, ex causis, terrarum orbi communibus, atque a sole maximam partem arcessendis, eueniunt; hoc saltem moneo, hoc urgeo, quod in Vitemberga, & circa Vitembergam, nihil occurrat, quod aeris corruptionem, feracissimam multorum morborum scaturiginem, producat. Sententiae huius certitudo & ueritas ex antecedentibus liquet partim, partim eandem innumeris infirmorum ac misere constitutorum hominum

num exemplis confirmare possum, qui, ad nos acceden-
tes, cum antea in patrio solo aduersa perpetuo afflicti ua-
letudine, nullum ab exacta uictus uiuendique ratione,
nullum a remediis optimis, statui eorum & causae mor-
bi accommodatissimis, emolumentum perceperint, sola
aeris patrii cum nostro mutatione, adeoque solo aeris no-
stri saluberrimi usu, integram recuperarunt sanitatem.
Hunc autem effectum, diu iam a miseris aegrotis deside-
ratum, bonae aeris nostri dispositioni, minime uero aliis
causis, adscribendum esse, ex eo manifestum certumque
reddebatur, dum alii in patriam, absoluto studiorum suo-
rum cursu, reuersi, nouum priorum incommodorum, a
quibus apud nos liberi fuerant, impulsus ac concursus
experiebantur, alii integra praediti ualetudine nostris A-
thenis ualedicentes, & Halensem, uel Helmstadiensem, uel
Lipsiensem, uel Ienensem adeuntes Academiam, omne tem-
pus uariis grauiter afflicti morbis, misera ibi transigebant
ratione, nec pristinam sanitatem recuperabant prius, quam
aliis locis cum Vitemberga denuo commutatis, uti pluri-
bus edoctus exemplis idem exacte cognitum perspectum-
que habeo. Seruiunt haec exempla confirmando axio-
mati HIPPOCRATIS, (f) monentis ac suadentis, ut
in diuturnis morbis mutatio aeris ac regionis suscipiatur,
γὴν μεταμελῆεν, sunt eiusdem uerba, *σύμφορον, ἐπὶ τοῖσι
μακροῖσι νοσήμασι*. Quemadmodum uero aer sincerus
omnique labis aspersione immunis ex aequo omni uiuen-
tium generi conducit, ita praecipuum sanitatis praesidi-
um, in bona aeris nostri, ad ualetudinem tuendam, mor-
bosque praecauendos, & curandos, maxime conferentis,
constitutione repositum habemus.

VIII. Vnitis iam omnium sapientum suffragiis con-
stat,

(f) lib. Epidem. 6. conf. Sponius nou. aphor. Sect. 4. §. 81. p. 278.

stat, quod tanta inter aerem & aquam communitas & communicatio intercedat, ut aer multiplici ab aqua modo mutetur, & aer varias uicissim in aqua mutationes producat. Quid itaque, his euictis & in aprico positis, certius, quam certum, quod optima aquae nostrae purissimae & limpidissimae indoles nobis affatim praeberet, sanitatis praesidium, ac morborum remedium? Non is sum, qui unam eandemque aquam omnibus utilem esse, puto; nec omnibus aquam, tanquam infallibile omnis morbi remedium commendo; aliis uinum prodest, aqua aliis; hi ex pinguioris, illi ex tenuioris usu cereuisiae recte ualent. Diuersam etiam aquae, pro discrepante locorum, ex quibus scaturiunt, & per quae transeunt, constitutione, naturam ac uirtutem obtinentes, uarios in discrepantibus subiectis effectus edunt. Aqua tamen bene constituta, limpida scilicet, simplex, omni noxiarum particularum connubio destituta, qualis nostra, certum ac praesentissimum caloris, sitis, siccitatis, & acrimoniae auxilium est. Optimum, inter terrena, aqua, ἀριστὸν μὲν ὕδωρ, mox initio suorum poematum exclamat Pindarus. Thales, & quem deinceps secutus fuit Helmontius, omnia ex aqua generari, omniaque in aquam denuo reduci, affirmabat. Eandem sententiam HIPPOCRATES (g) fouet, aquae, omnes res constituenti, nutrienti, principium mouens, ignem nimirum, quem chymicae addicti scholae, sulphur uocant, adiungens, ξυνίσταται, scribit idem, τὰ ζῶα, τὰ τε ἄλλα πάντα, καὶ ὁ ἄνθρωπος, ἀπὸ δυῶν, διαφόροις μὲν τὴν δύναμιν, συμφοροις δὲ τὴν χεῖρσιν, πρὸς λέγω, καὶ ὕδατος· τὸ μὲν δύναται πάντα διὰ παντὸς κινῆσαι, τὸ δὲ ὕδωρ πάντα διὰ παντὸς τρέψαι. Licet uero hoc Hippocratis

(g) de diaeta lib. 1. conf. Sponius nou. aphor. Sect. 1. §. 15. & 16. p. 10.
& 11.

cratis scitum meum non faciam, hoc tamen omnium prudentum ac peritorum philosophorum & medicorum consensu constat, quod aqua maximam sanguinis, a cuius circulo uita & sanitas dependet, partem constituat; quod aqua sit nutrimenti, omnium partium integritati prospicientis, atque excrementi e corpore euehendi, uehiculum; quod aqua omnium, quotquot in humano corpore reperiuntur, succorum fundamentum existat; quod aqua succis crassis diluendis, tenuibus atque acribus implicandis & temperandis seruiat; quod aqua fibras aridas & nimis compactas, remolliat, lubricet, nutriat; quod aqua uiscera obstructosque uasorum poros penetret, aperiat, aperta seruet; quod aqua iucundissimum sitis, mali, quo maius & grauius non prostat, remedium praebeat; quod aqua citissime aestum, ac uehementem humorum uitalium agitationem ac motum compescat, febresque continuas tollat. Carendo sane, quantum sit bonum, bona aqua, discimus atque intelligimus. Darius in fuga, uti refert CICERO, (h) cum aquam turbidam, putidam & cadaueribus inquinatam, atque hinc abominandam, bibisset, negauit, unquam se bibisse iucundius, nunquam uidelicet sitiens biberat. Si igitur homines ex uirtutis praeceptis uitam agentes, naturae sitiue congruenter morem gererent, sola certe aqua, eaque singulari cuiusuis corporis constitutioni congrua, quales aquas obtinet & suggerit Vitemberga nostra, ordinarii loco potus, acquiescere possemus, uinum uinorumque diuersa genera medendis morbis reseruantes, adhibentes, accommodantes. Infiniti sunt populi, teste PROSPERO ALPINO, (i) tum in Africa, tum in Asia, sola pro potu a-

D 2

qua

(h) Oper. edit. Et. Tuscul. Quaest. lib. 5. p. 265. G. (i) Tract. de med. Aegypt. l. 1. cap. 11. & 12.

qua contenti, qui rectissime ualentes, corpora robusta, optimis succis referta, ac bono solidorum habitu instructa possident. Demosthenes, egregius orator & philosophus, simplici aqua, nullo alio usus potulento, ad summam, teste ATHENAEO, (k) senectutem, integris peruenit uiribus. Idem de Epicuro LAERTIVS (l) & GASSENDVS (m) referunt. Persis, repudiato omni alio potulento, aquam simplicem in deliciis fuisse, ex XENOPHONTE (n) constat, qui sequentibus eorum uictum uictusque rationem describit: adferunt domo panes ad cibum, nasturtium uero ad obsonium, itemque ampullam, ut, si quis sitiat, e praeterfluente hauriat. Considera, ut innumera alia recentiorum exempla reticeam, Andream Tiraquellum, Iureconsultum, quadraginta quinque auctorem librorum, liberorumque totidem parentem, quem sola simplici aqua, ordinarii loco potus, sustentatum, plane senem obiisse, & animo semper placido ac sereno tranquillitatem quandam, ac benignam uoletudinis temperiem in omni uita constantissime retinuisse, neque temere ira, aut quauis alia grauiori perturbatione uisum commoueri, SCAEVOLA SAMARTHANVS (o) testatur. Pluribus hinc rationis atque experientiae testimoniis commotus, nullus dubito calculum meum sententiae CARDANI (p) addere, perhibentis, & allatorum copia exemplorum confirmantis, quod aqua limpida & pura, certissimum & optimum obtinendae longaeuitatis, infirmitatibus liberae, sit praesidium. Respici te haec, haec, quaeso, attendite, iniqui infontis Vitembergae obrectatores, atque aquarum purissimarum & fontium

(k) Dioposoph. l. 2. cap. 6. (l) Epist. Epicuri, quae apud Laertium l. 10. extat. (m) lib. 6. de uita & moribus Epicuri. (n) in Paedia Cyri lib. 1. (o) in Vita Tiraquelli p. 31. (p) lib. de aq. p. 17.

um salutarium, quibus abundat ciuitas nostra, naturam & principia examinantes, ac cum allegatis rationibus, experimentis atque exemplis conferentes, uestrum, idque improbum & iniustum, de Leucorea nostra iudicium mutate, deponite, abiicite. Eadem, & uos, o ciues & incolae huius loci, aduertere ac perpendere decet, qui gulae quaerentes delicias, ingratorum more Israelitarum, exterorum desiderio uinorum & cereuisiarum incitati, adeo graues de accommodati apud nos potus defectu atque absentia, querelas affertis. Ad legem naturae reuertamur, panem & aquam natura desiderat, his bona humorum neruorumque dispositio defenditur, his mentis tranquillitas conseruatur, his longaeuitas comparatur. Agefilaus, teste PLVTARCHO, (q) expressis dicebat uerbis, eos, qui uirtutem colant, non admittere gulae delicias. Vnde idem per agrum Thasiorum cum exercitu transiens, allata ab iisdem bellaria & potulenta delicata, tanquam sibi suisque inutilia & noxia, reddens, solam farinam retinuit. Ab his nostrorum mores plane abhorrent, quos, si ingratos nomino, nomen meritis eorum dignum & iustum impono, cum iisdem necessaria & maxime proficua ante pedes posita aspernantes, superflua, nullique sibi usui, detrimento potius, futura, quaerant. Sed nihil aequè gratum est adeptis, quam concupiscentibus, & alienum nobis, nostrum plus aliis placet. Ita, nec aliter idem cum aquis, & cereuisiis, quae Vitembergae scaturiunt, & coquuntur, comparatum est, si eadem aliunde asportatae, nobis cum significatione & obtestatione emolumentum, & sanitatis hinc certo sperandae, offerrentur, nullae profecto praestantiores forent, eaeque ipsis panaceis decantatis praeponerentur. Aquarum nostrarum

(q) Apophthegmatibus p. 210.

indolem ac principia si perquiras, easdem uel tenuissimas ac purissimas, omnis saporis, omnis odoris expertes, uel aliquantulum nitrosas, ualde refrigerantes, siti sedandae commodissimas, quasuis tamen peraeque limpidas, inuenies, quae a riuulis purissimis per machinas hydragogas deductae, omnium usui seruiunt, omnibusque domibus abunde prospiciunt. Prostant quoque apud nos aquae fontanae, quae per terrae uenas discurrentes puteis hunc in finem constructis excipiuntur, & in scatebras erumpentes fontibus dant originem, inter quos, nonnulli egregia temperandi aestumque sedandi uirtute celebres, ad continuarum medelam febrium, felici frequenter adhibiti successu, commendantur. Pleraeque uero, quas Vitemberga nostra possidet, aquae, ex sublimibus locis & terrae tumulis, ad solis ortum ortae, profluunt, ac per arenam saxaque purissima decurrentes, sua nobis sistuntur puritate atque integritate. Tales aquas maxime salutaris, morbisque medendis congruas ac pares pronunciat **HIPPOCRATES**, (r) hisce usus: τὰ ὕδατα ἀριστα, ὁκόσα ἐκ μεταώρων χωρίων ῥέει, καὶ λόφων γερῶν, μάλιστα δὲ, ὧν τὰ ρεύματα πρὸς τὰς ἀνατολὰς τῆ ἡλὸς ἐρῶγασι, καὶ μάλιστα πρὸς Θερμιάς. Hae enim, pergunt idem, antecedentia explicaturus, dulces sunt, & clarae, modicumque uinum ferre queunt, per hyemem calidae, per aestatem frigidae, tales enim ex profundissimis fontibus proueniunt. Quid igitur dicam de fonte Lutheri decantatissimo? Praestantissimam esse huius fontis aquam, omnes, qui primis eandem degustarunt labris, quique salutarem illius uirtutem experti fuerunt, ingenue fatentur. Debilioris constitutionis hominibus haec aqua apprime conducit. Haud

leue

(r) lib. de aere, locis & aquis. conf. Sponius aphor. nou. Sect. 4. §. 29. p. 230. & 231.

leue pariter leuamen, imo auxilium eadem iis, qui arthritide & calculo laborant, praestat, uti huiusmodi aegrotorum exemplis conuictus certe scio. Enim uero, quia fons iste nobis uicinus, ac cuius nostratum obuius patet, negligitur, nihili aestimatur. Longe maiorem fontis huius dignitatem & honorem apud nos futurum credo, si aquae, quas stillat, salutiferae, ex Pymontensi, uel Sualbacensi, uel Egrensi regione ad nos asportate laudarentur; cum autem eadem ex uicinia Vitembergae ortum ducant, idem illis, quod Nazarenis obiciebatur, obicitur. Non procul ab hoc fonte, medio Septentrionalis plagae loco, ad collis, quem nostrates *Piek Berg* dicunt, radicem, riuus, uera diuinae beneficentiae imago, inter amoenissimam, quam arbores praebent, umbram, leni decurrens susurru, claras pureque crystallinas & dulces elargitur aquas, continuo effluentes fluxu, & suauis quodam murmure ad proxima festinantes loca. Mentis meae corporisque uires, studiis, lucubrationibus & moerore fractas, fereque exhaustas, refocillaturus, illum multoties adii riuum, eique, defixis in eundem oculis ac cogitationibus, diu attonitus assedi, sedulo obseruans, nec hominem ullum, imo ne brutum quidem, quod purae illius & saluberrimae aquae fructum perciperet, me excepto, adesse. Hinc domum discedens, Sisyphios denuo aggressus labores, haustis, quae tantopere animum meum oblectarant, aquis, miram saporis gratiam, miramque mentis & corporis recreationem, uiriumque restaurationem animaduerti, satis esse ducens, deficientibus aliis, qui hac aqua fruuntur, obuius cuique hunc laticem patere, ita, ut haurire possit, qui uolet, libere. Similis inter occidentem & septentrionem riuus profluens pisces saxatiles delicatissimos alit, sinuque suo complectitur. Huic proxime,

xime, si paululum adhuc uersus occidentem progrediaris, adiacet scaturigo e terra rubra & sabulosa prodiens, quae aquam limpidam, subsalsam, leniter adstringentem, acidulis sapore effectoque aperiente & laxante similem, praebet. Tot diuersis, omnibus tamen bona indole, si discrepantem hominum constitutionem respicias, praeditis, aquis ubique cincta, & intus tota referta est Vitemberga nostra, quo quiuus ex allegatis aquis potum sibi proficuum atque accommodatum seligere, selectum, ea, qua decet, quantitate, congruo tempore haurire possit. Potest etiam hinc quiuus remedia diluentia, refrigerantia, temperantia, aperientia, nutrientia, ac congrua parandorum infusorum menstrua, aliorumque medicamentorum uehicularum repetere, obseruatis exacte, quae circa aquarum usum Hippocrates dedit, monitis ac praeceptis. Illi hoc modo, quibus tardior ac difficilior alui excretio molestiam creat, aquis dulcibus ac limpidis utantur, οκίσσων, est regula HIPPOCRATIS, (s) αἱ κοιλίαι σκληραὶ εἰσι, τέττοις μὲν τὰ ὕδατα γλυκύτατα ζυμώεσθαι, καὶ κρυφύτατα, καὶ λαμπρότατα. Aliis opus est aquis, aliaeque iis conueniunt, qui frequentiore aluinam excretionem, diarrhoeae similem, experiuntur; illis quippe utilis & congrua aqua leniter adstringens, martialibus imbuta particulis, quam sequentibus in allegato casu Cous (t) noster commendat: οκίσσων αἱ κοιλίαι μαλθακαὶ καὶ φλεγματώδεες, τέττοις τὰ ὕδατα σκληρότατα, καὶ ἀτρεαυνότατα, καὶ ὑδαλικά. Hac methodo in aliis morbis, aliisque tot hominum constitutionibus, in aquarum his illisue proficuarum electione, procedendum. Et certe, si in genere aqua frigida, ad curandam febrem, a uini abusu contractam, prodest,

(s) lib. de aere loc. & aquis. conf. Sponius l. c. S. 4 §. 26. p. 228. (t) lib. cit. conf. Sponius l. & Sect. cit. §. 27. p. 229.

prodest, uti Cassii experimento, quod notauit CELSVS, (u) docemur, eo magis hanc uirtutem aquis nostris fontanis, puriori & subtiliori saturatis nitro, tribuere possumus, quarum salutare usum multoties in continuorum cura febrium expertus fui. Minime uero eandem frigidam ac copiosam decet ingerere, nec in omnibus eadem conducit febribus, non possum, ait PALMARIVS, (x) eorum sententiam probare, qui urgente siti & aestu, frigidam affatim & plenis calicibus, peste correptis, ad satietatem usque exhibendam censent, nam & sudoris secretio inhihetur, ac uis cordis ueneno morbi iam attrita, immodico frigidae aquae potu sic infringitur, ut breui prorsus deficiat atque extinguatur. Illud quoque, ex sententia CELSI, (y) nosse oportet, quod ex labore sudanti, frigida potio perniciosissima sit, atque etiam, cum sudor remisit, itinere fatigatis. Tutissimum igitur erit, uel aquas calore aliquantulum temperatas, uel ex iisdem paratas pisanas, infusa ac decocta haurire. Ad paranda uero Theae & Coffeae infusa, simplicior, quae ex riuis per canales, quibusuis fere domibus propria, communicatur, adhibenda, quo natua, quam hae herbae fabaeque obtinent, saporis gratia, peregrinarum farragine particularum, quas multae aquae secum uehant, minus adulteretur. Hoc quippe mihi Lipsiae haud raro euenit, ubi hausto Theae uel Coffeae infuso, cum idem palato displiceret, herbam infontem; infontesque accusauimus fabas, causa in aquis, quas minus limpidas purasque Lipsiae deprehendimus, consistente; etenim praestantior illorum fons, quem a mendicis, *den Bettel Brunnen*, uocant, ac cuius aquas tanquam puritate excellentes aliis praefere-

E
runt,

(u) lib. de med. in Praefat. p. 19. (x) Lib. de Septem morb. contag. l. i. cap. 16. (y) lib. i. cap. 3.

runt, cum abiectissimo nostrorum fontium ac riuorum minime comparandus est.

IX. Abiectum, obiicient denuo Vitemburgae calumniatores, sanitatis praesidium, aquam scilicet, a me commendari; uina, uinosi clamabunt heluones, bibant homines, cetera animantia fontes; cereuisiam bonae indolis desiderabunt alii; aliis & uinum, & cereuisia, & aqua minus arridebit, iique dubia distracti mente, quo se uertant, omnibus abutendo, ignorabunt, exclamantes: *trinck ich Wasser, so beng ich das Maul, trinck ich Bier, so werd ich faul, trinck ich Wein, so werd ich voll, ich weiß nicht, was ich trincken soll.* Prae aliis liquoribus, multis cereuisia, uel aqua, ordinarii loco potus, arridebit, de nostris uero, tanquam noxiis, maxime conquerentur, affirmantes, se ex aquarum & cereuisiarum Vitemburgensium usu, in uentriculi imbecillitatem, appetitum prostratum, tumorem, dolorem, alui constipationem, difficilem respirationem, passionem colicam, aliaque mala incidisse; at, hic usui adscribitur, quod abusui imputandum, copia quippe ingurgitati potus, & neglectus aquarum, quae apud nos diuersae prostant, selectus, non ipsa earum indoles, acensanda sunt. Qui exoptato fructu, aquae potui uult assuescere, primum constitutioni suae accommodatam, uti antecedentibus monui, eligat, electam parca quantitate, &, nonnisi urgente siti, bibat, nec stimulantibus & acribus remediis, masticatoriis nempe, aut herbae nicotianae abusu sitim irriteret & lacessat. Has cautelas illis pariter commendamus, atque obseruandas iniungimus, qui aquae usum auersantes, cereuisiae delectantur potu. Duas cereuisiarum Vitemburgae coctarum species habemus, alteram saturatiorem, pinguiorem, & dulcem, quae *Kuckuk* uocatur, tenuiorem atque amaram alteram, quae *Tisch-Bier*

Bier nominatur. Asperioribus Poeta apud ANTONIVM NIGRVM (z) uerbis cereuisias harumque uires perstringit, sequentibus cereuisiae potatores irridens & contemnens: τίς πόθεν εἰς Διόνυσον, μὰ γὰρ τὸν ἀληθέα Βάκχον ὃ σ' ἐπιγινώσκω τὸν Διὸς οἶδα μόνον, κείνος νῦν κταρε' ὁδῶδε, σὺ δὲ τράγου' ἢ ῥά σε κέλτοι τῇ πενήνῃ βοτρυῶν τεύξαν' ἅπ' ἀσαχύων; τῷ σε χεῖρ καλέειν Δημήτριον, ὃ Διόνυσον, προγενῆ μᾶλλον, καὶ βρόμον ὃ βρόμιον. Quaeuis hac ratione cereuisia, ex citata Poetae sententia, abiectum & uile esset potulentum, quo contemptius non detur. Non omnes cereuisias, sed Vitembergensem saltem, BEHRENSIVS (a) despicit & reiicit, eiusque, tanquam noxiae, usum plane repudiat, cereuisia Vitembergensis, ait, incolis *Kuckuk* dicta, propter aquas insalubres, impura ualde & flatulenta est, atque, in parua licet dosi, assumpta, grauiter inebriat. Idem fere de cereuisiae Vitembergensis natura effectumque iudicium fert IONSTONVS, (b) perhibens, eandem earundem cum Rhenana male cocta uirium, id est, nihili esse. Nihili uero utriusque auctoris aestimandum iudicium, alter enim nullam suae sententiae rationem, alter spuriam ac rei naturae contrariam allegat causam. Cum praeterea, utriusque auctoris scitum, non propria experientia, sed aliorum, quibus Vitemberga, ex priuato odio, exosa erat, relatione nitatur, maiorem fidem IOANNIS PLACOTOMI, (c) Professoris Regiomontani testimonio tribuendam iudico, qui ad propriam prouocans experientiam, haec de cereuisia Vitembergensi refert: non possum silentio cereuisiam Vitem-

E 2

bergen-

(z) Consilio de tuenda ualetudine, Lipsiae in officina haeredum Valentini Papae 1558. in suo cap. de cibo & potu. (a) Select. diacret. edit. cit. Sect. 3. cap. 4. §. 21. p. 358. (b) Idea Hygienae, lib. 1. cap. 3. art. 3. §. 4. no. 13. p. 323. ed. quae Ienae 1661. in 12mo prodiit. (c) Comment. in Eobani Helli tr. de tuenda sanitate, qui Francofurti 1560. in suo ed. fol. 84. a.

bergenſem praeterire, qua multis annis, ſine corporis incommodo, familiariter uſus ſum. Quae, ſi talis eſt, qualis eſſe debet, omni culpa ac reprehentione uacat. Quod, ſi cum aliis conferre libet, mediam quodammodo naturam habet inter hordeaceas tenues & plenas. Quod autem nunc degenerat, & tenuior uſitato bibitur, hoc cum omnibus fere commune habet. Tum temporis ſaturatior ſaltem cereuiſia, *Kuckuk* dicta, unde adhuc hodie, qui eandem in deliciis habent, *Kuckuks-Brüder* appellantur, nota erat, deinceps uero temperatior & tenuior, quam *Tiſch-Bier* nominant, in Studioſorum gratiam cocta & praeparata fuit. Habent ita Studioſi non diuerſas tantum, easque ſalutares Vitembergae aquas, ſed uariam quoque diſcrepantis naturae ac uirtutis cereuiſiam, quibus quiuis pro lubitu, ſuique corporis conſtitutione, cum fructu frui poteſt. Si etiam cereuiſia Vitembergenſis aliquod quandoque uitium habet, idem non aquae, ex qua paratur, nec ipſi per ſe cereuiſiae, ſed peruerſae ingredientium praeparationi, quantitati & coctioni adſcribendum eſt. Praecipue cereuiſia Vitembergenſis uirtutem abſtergentem atque aperientem, ab aqua, puriori nitro imbuta, quam ad coquendam cereuiſiam adhibent, deriuandam, obtinet. Hae uires maiori ueritatis & rationis ſuffragio, noſtrae cereuiſiae, quam raſtro Lipſienſi, tribui poſſunt, quod maxime alias ingratum, & ſanitati inimicum, hiſce nihilo ſecius rhythmis SECVRIVS (d) laudat: Lipſienſis niſi languores cereuiſia uentris elueret, grauior tibi dextra Galene rediret aere domum, plures, quos morbus haberet, haberes, uindictat innumeros morbos medicabile raſtrum. Miror omnino, cur Poeta non ſimul ſecum raſtri, quarum maior in hoc negotio perficiendo,

(d) Epigram. Cent. quae Lipſiae 1626. in 11mo ed. epigr. 7.

ciendo, uirtus est, fecerit mentionem, & simul commendauerit, ebrietatem, sanitatis ergo, Lipsiensi contrahendam raſtro, cuius miniſterio aluum per ſuperiora atque inferiora organa purgari, purgandamque eſſe, ſine dubio Securius ſecure credidit. Ne uero aliquid nobis deeſſe uideatur, ac ſuperflua, neceſſariorum ſpecie, nobis imponant, aliae quoque ex aliis ad nos locis cereuiſiae, Ileburgenſis nempe, Martisburgenſis, accerſuntur, quibus exoptato Torgauienſem fructu ſociandam exiſtimo, de qua citatus PLACOTOMVS, (e) Regiomonti, loco a Saxonia adeo diſſito uiuens, haecce ſcribit: trahit ſua quemque uoluptas, ut Poeta canit, neſcio igitur, utrum magis affectu aliquo, & peculiari quadam proprietate palati mei, an rationibus ad hanc cereuiſiam ferar, uidetur enim mihi inter omnes excellere, non quidem robore, ſed bonitate, egregie nutrit, boni ſucci eſt, nec ſolum alit, uerum etiam principalia membra corroborat, nam odorem & ſaporem aromaticum habet.

X. Vinum quoque, inter optima optimae indolis medicamenta relatum, quo omnibus ſanitati conſeruandae neceſſariis circumfluamus, Rhenanum ſcilicet, Moſellanum, Gallicum, Hiſpanicum, Vngaricum, aliaeque iuſto uenalia pretio apud nos proſtant. Nam, cum Studioſi, qui noſtram adeunt ciuitatem, a diuerſis orbis terrarum locis prodeuntes, uariam educationem, uariamque uictus rationem a teneris habuerint, aliique eorum ſola aqua, alii aqua uino diluta, alii ſolo uino, alii hoc illoue uini genere ſuſtentati adoleuerint, neceſſitas ipſa horum omnium praefentiam exigit. Eo maior uero a parciore ac rariore uini accommodati uſu in literatis utilitas expectanda, quo magis nos ad eundem adeo neceſſaria uirium lucu-

(e) lib. cit. fol. 23. b.

brationibus & meditationibus exhaustarum reparatio sollicitat; generosum quippe uinum, ex DODONAEI (f) obseruatione, naturalem calorem refocillat, uentriculo prodest, languentem excitat appetitum, praesentem tuetur, ciborum in chylum mutationem promouet, alimentum per corporis membra cito deducit ac distribuit, robur molemque corporis adauget, pituitam attenuat, biliosa ac serosa excrementa, per renes, accelerata adiutaque lotii secretionem, educit, insensibili perspirationi ac sudoris excretioni opem fert, sanguinem suppeditat puriorem, tenuiorem, bonum corporis colorem habitumque producit, ac prauum in meliorem commutat. Nullum datur in tota rerum natura uino accommodato gratius ac tutius remedium, ad motum sanguinis languentem excitandum, excitatum conseruandum; uinum, inquit HOFMANNVS, est uniuersale euacuans, nam per aluum, urinam & sudorem agit; est etiam optimum stomachicum, teste enim sacro codice, ad calorem & tonum uentriculi conducit, unde Paulus Timotheum uentriculi debilitate laborantem monet, ut mediocri uini usu sibi suisque uiribus prospiciat. Vinum optimum est remedium aperiens, sanguinem depurans, dum promotio sanguinis motu, ac reclusis uasorum poris, abundantes atque inutiles eliminantur particulae. Certe, si mortales scirent, quantae ac quam egregiae uires uino insitae essent, non tam frequenter in morbos inciderent, neque tanta ingratorum medicamentorum medicorumque copia opus haberent. Felix, qui modico perfundit nectare musas, Castalias quamuis Graecia laudet aquas. Felix, qui modicis indulgens haustibus, ignem ingenii uates suscitatur ipse sui. Hunc igitur, quem iam commemorauimus, in finem, tot ac
tam

(f) de Vitis uinique historia, cap. 6.

tam diuersa uinorum genera ex uariis & longe diffitis regionibus, ad nostram ciuitatem, coemta aduehuntur, afferuantur, uenduntur. Summa uero sobrietatis cura dispiciendum, ne, quae nobis medicamenta debent esse, incitamenta libidinis euadant, aut optima sanitatis praesidia in pessima pessimo ac detestando abusu uenena degenerent; uini enim, scribit FVCHSIVS, (g) immodici usus, ingenii uires & animi uigorem eneruat ac hebetem reddit. PLATONIS (h) hinc legibus, horum omnium optime gnari, sancitum erat, ut adolescens usque ad annum decimum octauum uino prorsus abstineret, ab hoc usque ad trigessimum annum, eodem moderate & prudenter uteretur, quadragesimo uero liberius genio indulgeret, uti sequentia illius uerba perspicue declarant: *ἀρ' οὖν νομοθετήσομεν, πρῶτον μὲν τὰς παῖδας μέχρις ἑτῶν ὀκτοκαίδεκα, τὸ παράπαν οἴνου μὴ γεύεσθαι, διδάσκοντες, ὡς ἔχρη πῦρ ἐπὶ πῦρ ὀχετεύειν εἰς τε τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν, πρὶν ἐπὶ τὰς πόνας ἐγχειρεῖν πορεύεσθαι, τὴν ἐκμανὴ εὐλαβέμενοι ἔξιν τῶν νέων· μετὰ δὲ τῷτο, οἷον μὲν δεῖ γεύεσθαι τῷ μετρίῳ μέχρι τριάκοντα ἑτῶν, μέθης δὲ καὶ πολυονίας τὸ παράπαν νέος ἀπέχεσθαι· τεσσαράκοντα δὲ ἐπιβαίοντα ἑτῶν, ἐν τοῖς ξυσσιτίοις ἐνωχθέντα καλεῖν τὰς τε ἄλλας θεὰς καὶ δῆ, καὶ διόνυσον παρακαλεῖν εἰς τὴν τῶν πρεσβυτέρων τελετὴν ἅμα καὶ παιδίαν, ὅς τοις ἄλλοις ἀνθρώποις ἐπίκτερον τῆς τῷ γῆρας αὐτηρότητος ἰδωρήσατο τὸν οἶνον φάρμακον ὥστε ἀνθρῶπ, ἡμᾶς καὶ δυσθυμίας λήθην γίγνεσθαι, μαλακώτερον ἐκ σκληρῆς τὸ τῆς ψυχῆς ἥθος, καθάπερ εἰς πῦρ σίδηρον ἐντεθέντα γιγνόμενον, καὶ οὕτως εὐπλαστότερον ἔναι.* Vinum igitur est lac senum, remedium morborum a serosa colluue & neruorum laxitate ortorum, uenenum iuuenum plethoricorum, ingenii tardioris fomes ac stimulus, moeroris & peruigilii antidotus, modice & raro, ac quidem eo parcius, quo gene-

(g) Institut. med. lib. 2. Sect. 2. cap. 10. (h) Lib. 2. de legibus.

generosus, haustum, adde merum, canit TIBVLLVS, uinoque nouos compesce dolores, occupet ut fessi lumina uicta sopor. Haec minime in heluonum, qui uini abusu, sani integritatem corporis perdunt, gratiam commemoro; generosi usus uini est, quem commendo; uinum, ut remedium, raro, quando conducit, adhibitur, laudo, minime uero, heluones pessimi, pessimos mores uestros approbo, qui eo usque uinum plenis ingurgitatis calicibus, donec idem, in terram prostrati, uomitu denuo reiciatis, ac suum instar, in ipsis, quas excreuistis, sordibus turpissime prouoluti, atque iisdem ab omni parte imbuti & inquinati, brutis turpissimis turpissima uitae ratione praestare atque antecellere studeatis. Nonne uobis necessaria, si Professori iustum ac debitum pro collegiis didactrum, ac medico meritum pro medela ac medicamentis sostrum persoluendum, pecunia deficit? si uero corpus noxio uini superflui potu onerandum, si eodem alii obruendi, si more Palatino bibitis, ne gutta supersit, unde suam possit musca leuare sitim, dum abunde uobis suppetunt sumtus, quo uinum ingurgitare, ingurgitatum uomitu reddere, reddito asseres musei uestri, harae dicam, mundificare & abstergere queatis. Irridebunt has meas castigationes heluones, tanquam inutiles & notissimas; una fidelia, perhibebunt, se duos posse parietes dealbare, corpus nempe ab inutilium onere excrementorum grato liberare remedio, ac deinceps languentes exsuscitando cerebri ac neruorum uires, ingenio reliquisque animi facultatibus prospicere, iuxta notum illud: quando bibo uinum, loquitur mea lingua latinum, cum bibo bis uel ter, sum qualibet arte magister. Ast pessime omnino tum corpori tuo, tum menti consulis; corporis integritatem magis abstinentia, quam uinolentia defendes,

des, & ingenium uini usu crescit, uini contra abusu hebescit, uti quotidie obuia ebriorum exempla probant. Data igitur tempore profunt, & data non apto tempore uina nocent. Ne sit igitur ante sitim potus, nec cibus ante famem, si uis integram tibi, nostraeque Vitembergae seruare famam, quae tui tuorumque similium culpa haud raro in crimen uocatur.

XI. Eadem peraeque methodus, idem ordo, quem in aquae, cereuisiae ac uini usu approbauimus, in solidorum quoque alimentorum, olerum, herbarum, radicum, fructuum, fructuum, carnis ferarum, animantium domi saginatorum, piscium, quorum omnium maximam copiam Vitemberga possidet, usu, obseruandus, seruandus, ac tantum cibi, cuiusuis constitutioni accommodati adhibendum, ut peraequa inter humores, uasaeque, quibus uehuntur, proportionem conseruata, uires integrae defendantur, amissae reparentur, minime uero noxio superfluum onere opprimantur. In prouerbio Graecorum alias dicitur, *δὲ σιγᾶν, ὅταν παρέατι κρείττονα*, tacendum nempe est, cum adsunt praestantiora; silebimus sane, omniaque lubenter silentio praetermittimus, si quis meliora iis, quae, ob copiam, Vitembergae familiarem, negligimus, nobis sit exhibiturus. Egemus omnino, ad propagandam uitam, uitaeque actiones promouendas, & neruorum atque uniuersi corporis robur tuendum, non fluidis modo, non potulentis duntaxat, sed solida quoque requiruntur alimenta, in fluidum, chylum scilicet, mutanda, quo, illud, quod perpetuo, insensibilis sensibilisque forma perspirationis, aliisque secretionibus, e corpore uel turmatim, uel successiue, fluidis solidisque partibus subtractum secedit, reparandum; auelli quippe & a solidis solidas plane particulas, attritu fortiori solutas, obeseorum hominum contabescencia, frequenter eueniens, satis su-

F

perque

perque probat. Breui hinc de nostrorum integritate corporum, ipsaque actum esset uita, nisi illud, quod e machinis humanis continuo per uaria organa secedit fluxu, affluxu nouo, ac constanti similium particularum, corpori denuo suppeditatarum, reparatione, restitueretur. Restituendis his, quae quotidie perdimus, abunde sufficiunt sanitatis uitaeque praesidia, quae Vitemberga nostra alit & fouet. Nec sibi saltem suisque Leucorea nostra sufficit & satisfacit incolis, sed suorum quoque emolumentorum uicinos pagos ac ciuitates participes reddit; quotidie quippe uarii generis radices esculentae, quas apud nos, cum omnis generis oleribus, largiter succrescentes, ob ubertatem, fastidimus, a nostris coemtae colonis, Kembergam, Pretschum, Cosuigam, & ad alia longius diffusa loca, abducuntur. Laetissimo herbarum aromaticarum prouentu, quae condiendis seruiunt cibis, omnia prata nostra, omnes agri hortique nostri adeo luxuriant & superbiunt, ut exteris aromatibus plane non indigeamus. Maximam ferarum, uolucrum, animantium domi saginatorum, piscium delicatissimorum, leporum in specie, caprearum, ceruorum, alaudarum, turdorum, anserum, gallinarum, bouum, uitulorum, ouium, porcorum, luciorum, percarum, cancrorum, salmonum, fundulorum, mugilum barbatulorum, anguillarum, cobitidum aculeatarum, truttarum, carpionum copiam, atque in earum productione & sagina, naturam arti conspirantem, artisque opera anticipantem, apud nos conspicias. Triticum, siligo, hordeum, auena, aliaeque frumenta, purissima, lolio omni destituta, farinam, & optimos, modo rite parentur, panes, praebeant, nostri, uiciniq; producant agri. Leguminibus peraeque, pisces, lentibus, milio, item herbis, oleribus & radicibus, lactuca, brassica, beta, petroselino, nasturtio,

sturtio, omnes horti prataque adeo referta sunt, ut hinc solum, quia facile facili uilique prorsus uenalia pretio prostant, nobis uilescant. Tribulos aquaticos, aliaque plura, non ad solita alimenta, sed ad bellaria potius, ac gulae delicias, referenda, quae quotannis ad diuersa a nobis mittuntur loca, ne quidem attingo. Haec profecto, aliaque grauioris momenti momenta Serenissimos ac Potentissimos huius Academiae Fundatores ac Nutritores perpetuos, egenis opitulaturos studiosis, commouerunt, solemne Regio-Electorale conuictorium, octodecim complectens mensas, constituendi. Haec pariter diuersos illustres, genere, uirtute atque eruditione uere nobiles uiros inflammantur atque incitarunt, mensas gratuitas, gratis bene meritis & egentibus adiudicandas studiosis, suis sumtibus instituendi. Wolfframsdorffianum beneficium, cuius munificentia decem Studiosi optimo, ac sufficienti bis quotidie pastu reficiuntur, non nisi deleta delebitur Vitemberga. Eadem laude perpetuaque dignum memoria nobile Nobilis de Marefchall institutum, cuius liberalitate & beneuolentia, decem pariter liberalissimo uictu aluntur alumni musarum. Multas quidem & assiduas, de mala panis, carnis, aliorumque opsoniorum, quae apud nos uenalia prostant, indole, querelas, non sine iusta animi commotione, frequenter audiui, sed caueas, quaeso, ne idem tibi, quod mihi euenit, eueniat, particulare cum uniuersali, artemque ipsam cum artificum negligentia confundenti, & uitia indiuiduorum, omnibus reipublicae membris, ipsisque rebus optime constitutis iniuste imputanti; nam, haud rarum est, illos, qui rebus imponunt pretia, pretiis ipsis frui, fructum residuorum, quae tanquam inutilia relinquunt atque auersantur, aliis relinquendo. Persaepe etiam opificum socordia, imperitia

atque auaritia, duris coercendae poenis, sunt in culpa, culpa nulla, nulloque in rebus ipsis uitio subsistente. Ac, quomodo causa & origo huiusmodi malorum rebus ipsis tribui potest, cum optima nobis sint pascua, alendis saginandisque pluribus pecoribus abunde satisficientia? Triticum praeterea, filigo, aliaeque frumenta, quae aruum Vittembergense producit, omnis peregrinae & noxiae materiae expertia, & purissima, optimam farinam, ac praestantissimos panes, modo rite ac debita industria & cura conficiantur, praebent. Duriores adhuc censuram meretur ista hominum queribundorum imprudentia atque impudentia, qui ab Academia, eiusque ciuibus, annonae difficultatem, ac rei frumentariae, omnisque uictus, quo alimur ac sustentamur, inopiam & caritatem plurimum excitari, credunt, asserentes: *Ja wenn die Vniuersität nicht wäre, so wäre alles wohlfeiler.* Stupidi plane ac bardis blenniores estis, adeo peruerse de ignotis uestroque intellectu superioribus rebus iudicantes; magnum quidem, si rerum pretia respicias, inter priscum ac praesentem Vittembergae statum intercedit discrimen, nec mihi ueteris Saxoniae monumenta euoluenti, ignotum, quod ante centum, imo ante octoaginta & sexaginta annos, maxima fuerit omnis uictus uilitas ac facilitas, ita ut idem paucis nummis tunc emerint, pro quo plures nunc dioboli sunt persoluendi. Ast, nonne tum temporis iam Vittembergae florebat Academia? nonne tum Academia plures, quam nunc, numerabat ciues? Aliae plane auctorum pretiorum sunt causae, attendite mutationes successive introductas, ac praesentem, qui in uniuersa Germania, in tota Saxonia, in omnibus Saxoniae oppidis & pagis uiget, rerum statum examine, quam peruersae, quam absconae & iniustae sint uestrae querelae, perspicietis. Enim

nim uero haec semper ingratorum hominum consuetudo fuit, eritque, ut illa, licet abiectiora ac deteriora, quae hinc abierunt, laudent magis, quam ista, quae nunc existunt, non quia, si eligendi facultas illis concederetur, semper illa habere mallerent, sed quia usitatum hoc humanae mentis rationi repugnantis est uitium, praeterita, eaque, quae defunt, suspicere, laudare, ac ueneratione prosequi, repudiatis, ac calumnia affectis praesentibus, ex quorum usu praesenti, praesentissima percipimus emolumenta; quod sequitur, fugimus, quod fugit, sequimur ipsi. Quid erat, o ingrati! Vitemberga, ante constitutam academiam? unde maxima huius ciuitatis fama & gloria, quae per totum fere terrarum percrebuit orbem? unde tua, quae quotannis creuit, emendatio? Forsitan, ut manna & coturnices, uestris, qui otio & luxu diffluitis, manibus se ingerant, uel assatae uobis per uentos columbae ueniant, efflagitatis. Preces & labor, certa sunt subsidia, quae omnem a uobis annonae difficultatem abarcent. Quoties rerum omnium copia instructi, publicas de summa frumentorum, aliorumque necessariorum alimentorum inopia, alia loca, eorumque incolas affligente, relationes legimus, audiimus. Qua igitur ueritatis rerumque conuenientia Academiae, & ciuibus nostris, a quibus maxima in hanc ciuitatem, & uos ipsos, emolumenta ac commoda redundant, annonae caritatem atque inopiam imputare potestis? Considerate, considerate, quaeso, ciuitatum tam uobis uicinarum, quam a uobis dissitarum conditiones? nonne in quamplurimis earum, carnes, olera, frumenta, legumina, aliaque uitae humanae subsidia, ac sanitatis praesidia, uel defunt plane, eaque ex aliis locis, nostraque imprimis ciuitate, molesto conquisita & coemta labore comparantur, uel tum caro, tum frumen-

tum, reliquaue, quae uitae humanae usus requirit, tam caro, imo cariori adhuc, quam eadem Vitembergae in domos deportata obtinemus, constant pretio? Quid prodest? quid prodesset, inquam, adeo sollicita tot agrorum hortorumque cultura? nisi confluyente hominum, qui iisdem fruntur, multitudine, suorum laborum fructum hortulani & agricolae hinc perciperent. Ciuitates quippe, quo magis sedulorum piorumque copia ciuium florent, eo maius breui tempore incrementum capiunt. Rebus igitur omnibus, harum causis, incremento, decremento, facilitate, difficultate, abundantia, defectu, ad amissim ponderatis, unanimi omnes prudentes consensu agnoscent, ac fatebuntur, quod, non hominum multitudo & frequentia, sed neglectus ordo, improbitas, socordia, luxus, liuor, auaritia, in culpa sint, nullo comperto crimine, quod iure meritoque Academiae nostrae, nostrisque ciuibus adscribi possit. Quo omnis uero annonae difficultas atque inopia praecaeueatur, remoueatur, fertilibus annis colligenda frumenta, quo sterilibus annis, iisdem pariter abundemus; seuerio cum propolis agendum iure, eorumque proteruia atque auaritia duris coercenda legibus; in monopolas grauiter animaduertendum, nullaue monopolia, in fraudem ac detrimentum hominum inuenta, toleranda; dardanarii, aliaue annonae flagella, uel e republica penitus proscribenda, uel summo rigore eo adigenda, ut iusto frumenta pretio uenalia sistant, quo denegato, ui iisdem eripienda frumenta, atque in egenos, hisce sustentandos, eroganda; etenim, non frumenta Deus prauis dat muribus escam, sed dat, ut auxilium sint ea pauperibus. *Das Korn*, pium erat Philippi Primi Ducis Pomeraniae dictum, *ist von unsern lieben Herren Gott nicht darum gegeben, dass mans denen Mäusen aufschütten, sondern*

deru dass man denen armen Leuten damit zu Hülffe kommen soll. Verum haec ad uos, qui ad proram puppim-
que sedetis, pertinent; uobis incumbit, ut maiorem sa-
lutaris publicae rationem habentes, rerum priuatarum cu-
rae, curam publicarum, praeferatis.

XII. Ad uos redeo, Vitembergenses, firmissime
asseuerans, nullum uobis, quo egetis, mentis corporis-
que subsidium defuturum, si pessima uitia, luxuriam, so-
cordiam, auaritiam, quae ad nefanda homines maleficia
maxime impellunt, semper fugiatis, pietatem contra, sedu-
litatem, frugalitatem, ac beneficentiam, uestrarum mode-
ratrices actionum habeatis. Perpauci uero homines intel-
ligunt, quam magnum uestigal sit parsimonia, parsimoni-
am in fundo seram, sero, omnibus alea & luxu dilapi-
datis, exercentes; ratio enim quaestuum, & necessitas e-
rogationum inter se debet congruere. Quid mirum,
quod multi, qui minus parem acceptorum atque expen-
sorum rationem obseruant, atque aureae regulas medio-
critatis negligunt, summa afflictæ paupertate, omni populo
spectaculo sint? Si magna penus, ex quotidianae testimo-
nio experientiae, paruo spatio consumpta perit, quid de
parua penu, longiori tempore, pluriumque sustentatio-
ni hominum impendenda, dicendum? Decet itaque quem-
uis suo modulo ac pede metientem, huiusmodi acquiesce-
re cibo & potu, quem statim eiusdem redditus, ratioque
acceptorum, sine rei domesticae iactura, ferunt; non enim
uiuimus, ut edamus ac bibamus, sed edimus & bibimus,
ut uiuamus; unde, ex monito CICERONIS, (i) uictus
cultusque corporis ad ualitudinem referantur, & ad ui-
res, non ad uoluptatem. Si tuae opes, carnibus ostreo-
rum, ferarum, uinis generosis, aliisque delicatis & pre-
tiosis

(i) Libro I. de officiis.

tiosis potulentis atque esculentis coemendis non sufficiunt, bibas edasque, quibus per plures annos comparandis, facultates tuae pares sunt, ac permanent, prisca, iique boni Patres familias dicebant: *man muß den Wein und Bier Zahn ausblagen*. Quid iidem dicerent, praesentem praesentium incolarum libidinem atque intemperantiam uidentes, ubi quivis ex abiectissima & infima plebe, mores studiosorum uiuendique genus imitans, quod iisdem *studenticis leben* dicitur, genio suo indulget, infuso Coffeae, Theae, uino, aliisque superfluis, cum summo rei domesticae detrimento, utitur. Non ea impia fasciatus teneor persuasione, ac si allegatae fabae, herbae, ac uina, in diuitum saltem gratiam ab opifice summo creata essent, improbo saltem horum remediorum, quae ordinariorum loco potulentorum, adhibentur, abusum, eoque iustiore, hunc repudiandi, damnandi, causam inuenio, quo plures in pratis, hortis, & agris nostris, herbae, exotica Thea longe praestantiores, betonica scilicet, ueronica, agrimonia, millefolium, scabiosa, malua, ut reliquas innumeras taceam, succrescunt, gratis, sine ullo sumtu, facili labore, acquirendae, comparandae, & prudenter, ut medicamenta, usurpandae. Non hinc Thea saltem exotica, sed multis etiam aliis peregrinis rebus, inter quae aromata, promiscue adhibita, maxime perniciofa iudico, optimo corporum nostrorum & rei familiaris fructu, carere possemus. Non per se noxia sunt aromata, generosiora quippe remedia resoluentia, sed abusus pariter est, quo eadem quibusuis cibis condiendis, etiam mendicorum, non sine leui sanitatis labe, addita, perniciofa euadunt. Examine modo aromatum principia ac uires, eadem certe dentibus attrita, ac sufficienti masticatione comminuta ac soluta, ignei sensum ardoris, linguae, palato, ac reliquis oris & faucium partibus

tibus imprimunt, impressum, uix uberiori diluendum & delendum potu, relinquunt. Non immerito igitur, si hunc respicias & perpendas effectum, aromata ignes Indicos, corporum nostrorum constitutioni aduersos, qui, uarios accersendo morbos, horumque causas & semina pededentim augendo & exasperando, uitae nostrae dies accelerant, appellare potes. Qualis uero, hic iterum gulae mancipia excipient, alimentorum aromatibus destitutorum sapor? optimus sane, ex gustus mei uoto, modo genuinum cibi condimentum, fames nempe, & uentriculus bene constitutus adlit. Si praeterea alia adhuc condimenta desideras, sal culinare, saluiam, maioranam, serpillum, thymum, origanum, basilicum, artemisiam, aliasque plures herbas, aromatibus Indicis longe suauiores & temperatiores, nostrorum humorum atque organorum dispositioni & naturae aecommodatiores, urgente adhibendas necessitate, tibi commendo. Iisdem, inquam, moneute atque efflagitante eorum usum corporis tui constitutione, ut remediis, utaris; nec eadem aromata, licet indigena, omnibus sunt congrua atque utilia, sed iis saltem, quibus serum abundans & neruorum laxitas, morbos ex aquosorum accumulatione & congestione humorum metuendos minatur, tempestiue adhibita profunt. Quam felices essent Vitembergeneses nostri, si haec obseruantes, corporum suorum marsupiorumque incolumitati melius, quam tenus hac factum, repudiatis herbis & aromatibus exoticis, prospicerent. Quot millia imperialium Bataui, Itali alique peregrini mercatores ex nostris auferunt regionibus, relictis uilibus, quae respuunt, aromatibus, ueris uenenis, atque ignibus Indicis? Quot deinceps, quotidiano horum usu, abusu dicam, grauibis misere morbis afflicti, praematura obeunt morte? Si sanitatem

corporis, te cum Poeta (k) hortor, seruare uis, in ferculis ne gloriare exoticis, Teuto es, maneto Teutonis domesticis, que in terminis. His plane congruit dictum Philippi Liberi Baronis a Winneberg, qui haec omnia, quae modo indicaui, sequenti effato comprehendebat: *Ein teutscher Magen kann sich wohl mit teutscher Würtze betragen.*

XIII. Ne uero illi, apud quos consuetudo nim naturae acquisiuit, quique a tenera iam aetate, exoticorum aromatum usui assueti, sine illis, uti credunt, uiuere nequeunt, ansam hinc, Vitebergam nostram calumniandi, & de necessariorum uitae ac sanitatis praesidiorum defectu conquerendi, nanciscuntur, plures mercatorum tabernae, omnis generis aromatibus refertissimae, apud nos inueniuntur; inuenitur insuper officina, & aromatibus, & medicamentis, iisque selectissimis, ac summa sedulitate praeparatis, instructissima. Nec desunt nobis medici, quinimo plures saepius Vitembergae medicos, quam aegrotos habemus. Sed, quid medici? quid medicamenta? obiiciet gens libidinosa ac delicata, talia sanitatis praesidia nobis maxime exosa atque aduersa sunt? bona, quaeso, uerba, non commendo tibi medicos, multo minus, medicamenta tibi obtrudenda esse, censeo, eorum saltem hunc in finem, Vitembergaeque nostrae iisdem abundantis, mentionem facio, ut eorum mendacia ac calumniae detegantur partim, partim refellantur, qui, tam de medicorum Vitembergenfium peritia, quam remediorum apud nos paratorum uiribus, sinistre iudicantes, eadem minus sufficientia, uel nullius pretii & utilitatis esse, perhibent, & alia aliunde arcessenda atque asportanda curant. Cum uero delicatissimum uestrum fastidium, praeter cibum & potum, meras requirat uoluptates, corporis
exer-

(k) Leibius lib. cit. apophthegm. 190.

exercitia, atque occasionem libere iisdem fruendi, sciatis, eadem quoque Vitembergae nostrae adesse, quae adimplendo in his desiderio uestro satisfaciunt; satisfaciunt, inquam, uobis, equitationis, saltationis, athleticae discendae atque exercendae amore incensis, peritissimi harum artium magistri, hunc in finem Vitembergae constituti. Et profecto, hae artes, non sanitatis saltem, sed aptae artium compositionis & directionis ergo, quam adiuuant maxime, maximi aestimandae, colendae. Putrescunt, ni moueantur, aquae, uitium capiunt humores nostri, nisi externa artium agitatione, motui partium interno succurrentes, liberum massae sanguineae per uniuersi corporis organa progressum promouendo, animalem secretionem omniumque membrorum & uiscerum nutritionem acrobis conseruemus. Torpet, omisso tempestiuo partium corporis exercitio, neruorum motus, eoque hebescente & languente debilior, redditur cordis ac reliquorum uiscerum in fluida actio; unde particulae minimae, sanguinem constituentes, minus attritae & diuisae, extremos uasorum poros obstruendo, ac massae purpureae circulum uaria ratione turbando, multiplices discrepantis naturae morbos producant. Otium hinc, iucundissimum malum, sanitati insensissimum, merito appellatur, nam, & intermissus, ait CELSVS, (1) propter aliquas ciuiles necessitates, ordo exercitationis corpus affligit, & ea corpora, quae more eorum repleta sunt, celerrime & senescunt, & aegrotant. Solum motum temperantia sociatum, prosperae ualeitudini, quam diutissime conseruandae, sufficere, ac robur articulis & musculis inspirare, sententia est HIPPOCRATIS, (m) hisce explicata; ἀσκησις ὑγιὲς ἀνοσίη

G 2

τεροφῆς

(1) de Medic. lib. 1. cap. 1. (m) Oper. lib. Epidem. 6. Sect. 4. conf. Sponius l. c. Sect. 4. §. 71. & 72. p. 266.

τροφῆς, ἀσκήνῃ πόνων· καὶ πόνος τοῖσιν ἀσθενοῖσι καὶ σαρκὶ σίτος.
 Motum pariter, sanitatis ergo, commendat PLATO, (n)
 hifce ufus: ἡ τῶν σωμάτων ἕξις ὑπὸ ἡσυχίας μὲν καὶ ἀεγίας
 διόλκνται, ὑπὸ γυμνασίων δὲ καὶ κινήσεων ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ σώζε-
 ται. Idem nec alius erat tot ac tam diuerforum apud Grae-
 cos exercitiorum finis, qui eadem, ad firmandam corpo-
 rum incolumitatem, tanti fecerunt, ut peculiarem medi-
 cinae partem, γυμνασικὴν dictam, constituerint, cuius ori-
 ginem Hippocrati Plato tribuit, de eodem scribens:
 μίξας πρῶτος ἀνθρώπων γυμνασικὴν ἰατρικῇ, qui primus mor-
 talium gymnasticam arti salutari associavit. Quemadmo-
 dum uero nullum est dubium, talia exercitia a Serenissimis
 huius Academiae Fundatoribus ac Nutritoribus, eundem
 pariter in finem Vitembergae instituta, iisque docendis
 ac dirigendis magistros idoneos praefectos fuisse, ita mo-
 dum quoque in his sanitatis praesidiis adhibendis exacte
 tenendum esse, omnes, qui suas actiones ad rationis nor-
 mam expendunt, mecum fatebuntur. Totos se dedere
 huiusmodi exercitiis, totos iisdem terere dies, & perpe-
 tuo ac forti artus fatigare motu, nec animi nec corporis
 saluti conducit; mens quippe, posthabito, quo instruenda,
 atque emendanda est, sapientiae pastu, in pristina per-
 manet inscitia ac stupiditate, corpus uero necessariis spo-
 liatum succis & uiribus, extorretur, & ad hecticam atque
 alios similis indolis morbos disponitur, & iisdem, nisi tem-
 pestiuam feramus opem, correptum, praematurum succum-
 bit obitu. Necesse cumprimis est, ut ficciores, in regi-
 mine atque usu huiusmodi exercitiorum, maximam adhi-
 beant prudentiam, & uel leniori equitatione, uel agitatione
 in rheda, lectica, aut nauicula, aut alio simili motus
 remissioris genere, cuius multiplicis copiam & occasio-
 nem

(n) In Theaeteto.

nemapud nos inueniunt, utantur. Omnibus uero his exercitiis, sanitatis causa institutis, ambulatiunculam, cui sincerus amicus, iucundo frugique sermone mentem meam recreans, comes est, praefero, eumque felicissimum iudico, qui sanis pedibus ac sufficientibus uiribus instructus, corpus, amoenis obambulando locis, & sedulo artus agitando, probe & frequenter commouere atque exercere potest. Huiusmodi motum, uectione in rheda longe praestantiorē atque utiliorē, Xylander iudicat, uti sequentes, quas literis ad PLEMPIVM(o) datis deplorabat, querelae manifestant: quid? quod non in curia tantum, sed etiam in uia sedendum sit. Pessimo mori manum dedimus uehiculum perpetuo conscendendi; si, ut olim, tantillum itineris, quod quater in die repetendum est, pedibus conficeremus, poterat sedentaria fatigatio hac incessus agitatione discuti. Sed, quid est? tanta curruum frequentia per strata uiarum nostrarum quotidie diffunditur, ut, nisi pedibus equorum obteri, aut conspurcari luto platearum uelimus, etiam ad curulem uectionem cogamur decurrere. Huc nempe uentum est, ut uideamur usum pedum amisisse, quem restitui pristinae frequentiae, censebis non dubie interesse sanitati hominum. Martialis insaniae adscribendum putauit, si homo iuuenis & ualidus, alienis pedibus ambulet per urbem, Philippum quendam infectatus hoc epigrammate: octophoro sanus portatur, Auite, Philippus, hunc tu si sanum credis, Auite, furis.

XIV. Tot uero tantaque sanitatis praesidia, quae Vitemberga nostra possidet & suggerit, non uobis saltem corporis in gratiam concessa esse credatis, sed, ut idem sufficientibus praeditum uiribus, obeundis mentis functi-

G 3

onibus,

(o) uid. Ramazzini lib. in 8uo Mutinae 1700. de morb. artif. ed. cap. ult. p. 319. & 329.

onibus, opera sua praecipue praesto sit, ac satisfaciat. Quid est omne corporis exercitium sine literis? otium. Quid uita sine eruditione & prudentia? mors, & uiui hominis sepultura. Ne igitur paulatim, uti loquitur SENECA, (p) effeminetur otio animus, atque in similitudinem otii sui & pigritiae, in qua iacet, soluatur, praestantissima ac praesentissima uobis Vitemberga nostra sistit & offert praesidia, abunde mentis incolumitati prospicientia. Non seducat uos, o Nostri, cerebrina otii turpissimi suauitas, latet anguis in herba, Thyestea est coena, districtus inertis capiti uestro gladius impendens, repentinum uobis minatur interitum. Sobrium sapientiae uerae studium summo iure in classem earum rerum refertur, quae omnem in tuenda corporis animique sanitate paginam absoluunt, quatuor haec, canit Poeta, (q) hominis tranquillat tempora uitae, philosophia, merum, somnus, amicitia. Tribuitur hoc effatum Conrado Celti, primo Poetae Germano, cui facile condonandum, quod sapientiae & amicitiae studio, uinum, Poetarum caballum, & somnum, huic succedentem, quo exhaustae uires restituantur, & excitantur, adiunxerit. Maximi autem inter allegata mentis sanae praesidia, philosophia & amicitia, aestimandae. Sapientiae studium omnibus necessarium, eoque nullus plane literatorum, nisi illiterato stupidior & dementior uelit esse, carere potest. Quid, quaeso, nos a brutis distinguit? nonne ratio? quid rationis culturam & expolitionem adiuuat? nonne philosophia? Quid uita sine consuetudine? quid consuetudo sine amicitia? quid ueram procurat amicitiam? nonne philosophia? solus sapiens, SENECAE (r) mei est effatum, scit amare, solus

(p) Oper. quae Antuerpiae 1652. in folio cum Lipsii Comment. prod. epist. 82. p. 542. (q) Leibius lib. cit. epigrammate 200. (r) Oper. edit. cit. epist. 81. p. 539.

lus sapiens amicus est. Philosophia uero, rationis emendationi prospiciens, quam uobis, o Nostri, diligentissime commendo, non sit aduersa uerbo diuino reuelato; omnis enim sapientia, quae huic repugnat, amentia est. Circumspectus igitur sis, ne fucata immundi mundi munditia & elegantia te seducens aeterna priuet felicitate, si quis amat mundum, mundi Dominoque repugnat, dum moritur, mundum amittit, mundi Dominumque. Perpetuo hinc mentem in sacrum codicem intentam defixamque gerentes, praeceptis illius uestram sapientiam, & omnes, quas suscipitis, actiones accomodateis. Eadem ad haec methodo, eadem sedulitate, in applicatione praesidiiorum mentis, quam, ad defendendam corporis integritatem, laudauimus, opus est; constanti quippe scientiarum atque artium exercitio uires animi excitandae, fouendae, augendae, repudiatis plane luxuria & desidia, ἡ ἐν ψυχῇ ἔξις, ait PLATO, (s) ὑπὸ μαθήσεως μὲν καὶ μελέτης κινήσεων ὄντως κτᾶται τε μαθήματα, καὶ σώζεται, καὶ γίνεται βελτίων. Utamini itaque, quo quotidiana uerborum factorumque uestrorum emendatione, noua capiat incrementa, salutaribus, quae uobis Academia nostra ultro offert, & largiter suggerit, animae salutisque aeternae praesidiis, ac, cum nunquam non anima, perpetuo cogitans, agere aliquid gestiat, hoc uobis sit curae cordique, ut semper, optima cogitando, dicendo, moliendo, operando occupetur. Eam praeterea iudicii uim ac firmitudinem, diligenter in ea, quae auditis, legitis, uidetis, facitis, intendentes, uobis compare, ut neque sensus animum decipiat, neque obiecta sensum fallant. Res ac personae, cum quibus in hoc mundo occupati uitam agimus, discrepantes plane sunt; nihil hinc prudentia, prudentique eorum discriminatione,

&

& diiudicatione melius, nihil utilius. Huc sine dubio respexerunt Serenissimi Academiae Nostrae Fundatores & Nutritores, qui, tot Professores Philosophiae, tot diuersarum Philosophiae partium Doctores constituendo, diuersorum ingeniorum, hoc illudue studium eligentium, culturae atque emolumento succurrendum esse uoluerunt. Philosophos habemus praestantissimos, Oratores & Historicos ne quidem ad ullum comparandos, linguarum Doctores egregios, rationis ac morum Duces prudentissimos, naturae Interpretes doctissimos, Viros rerum mathematicarum peritissimos harumque cognitione ac demonstratione excellentes. Floret adhuc in nostra Academia, Adiunctorum, qui Facultatis Philosophicae Assessores sunt, ordo. Plures quoque Magistri Legentes apud nos commorantur, doctorum promulgatione speciminum, ac sedula eruditae utilissimarumque continuatione lectionum celebres. Quid de Academiae nostrae Theologis & Iure-Consultis dicam, quos semper inclytos atque eruditionis, pietatis & iustitiae fama maximos habuit, & adhuc habet? Omnes iidem, o Nostri, uestris intentissima intenti commodis cura, uiuunt, uigilant, Vos expectant, uestrorumque corporum & animarum salutem unitis promouere, uiribus nituntur. Hos adire, hos audire, hos consulere, ex horum ore proficere, horum frui consuetudine atque amicitia, haud ultimum felicitatis humanae est praesidium, quo rite utentes, non sani modo, sed optimis quoque rerum gerendarum auxiliis instructi munitique Vitemberga discederis; nam societatis humanae, ex CICERONIS (t) effato, uinculum est, ratio atque oratio, quae dicendo, communicando, disceptando, iudicando, conciliat inter se homines coniungitque naturali quadam societate

tate

(t) Libr. I. de officiis.

tate. Vera igitur iudicii perspicacis ratio & probe expensa uiri docti ac prudentis sententia plus apud nos valeat, quam uetusta & penitus insita totius multitudinis imperitae ac stultae opinio.

XV. Opera deinceps in actionum nostrarum regimine sedulo nauanda est, ut earum uices debito ordine ac tempore prudenter permutentur, & necessaria motui quies, iucunda meditationibus refectio, sufficiens lucubrationibus ac uigiis somnus, adiungatur; nam eadem simul subsidia, ac congruam eorum uicissitudinem, mentis ac corporis sanitas diutius conseruanda, requirit. Prout cos falci, ita requies & somnus animo corporique necessaria sunt; quod caret alterna requie, durabile non est; amant alterna camoenae; diei luci noctis succedit umbra, quo somno perfruentes, uires labore motuque perditas recuperemus; somnus quippe certissima malorum animi & corporis medicina, curarum domitor, ac melior pars humanae uitae existit, cuius beneficio recreati, mane alacres uegetique e lecto surgimus, consueta suscepturi & obituri munia. Debemus igitur diurnis laboribus benefessi, quietis & recreationis ergo, lectum subire; sed decet peraeque nos sanos, ante lucis matutinae exortum, somni longioris ac stragulorum pertaefos, libenter exsurgere, laboremque, quem perficiendum habemus, repetere, expedientes, quod aurora Musis amica, somnus matutinus contra Studiosorum pestis sit, unde nostratibus in prouerbum abiit: *Leute die lange schlafen, seynd faule socii, und gehoeren gar nicht unter die Zahl gelehrter Leute.* Plus uigila, Catonis erat praeceptum, semper nec somno deditus esto, nam diuturna quies uitae alimenta ministrat. Turpem, & merito turpem, SENECA (u) pronunti-

H

at

at, qui alto sole semisomnis iacer, cuius uigilia medio die incipit; & multis hoc adhuc antelucanum est. Qui igitur ualitudine integra frui, diuque uiuere, & sapere cupit quam maxime, quam longissime uigilet, sola sanitatis commoditate seruata; quod sopor eripuit, credas abscedere uitae, ὕπνος γὰρ δὴ πολὺς, PLATONIS (x) est explicatio, ἡ δὲ τοῖς σώμασιν, ἡ δὲ ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν, ἡ δὲ αὖ ταῖς πράξεσι ταῖς περὶ ταῦτα πάντα ἀρεμότητων ἐστὶ κατὰ φύσιν καθεύδων γὰρ ἡδὲ ἡδονὴς ἄξιος, ἡ δὲ μᾶλλον τῷ μὴ ζῶντος· ἀλλ' ὅστις τῷ ζῆν ἡμῶν ἢ τῷ φρονεῖν μάλιστα ἐστὶ κηδημῶν, ἐγγεήγορε χρόνον ὡς πλείον, τὸ πρὸς ὑγίαν αὐτῷ φυλάττων μόνον χρησίμον. Haec autem omnia, horumque ordinem, illum in finem tam serio seduloque urgens inculco, ut commendata antecedentibus sanitatis praesidia, quae Vitemberga nostra possidet, suo non frustrentur fructu, sed prudenti potius eorum applicatione, optima corporis animique dispositio conseruetur, ac mens & corpus, omnibus perturbationibus & incommodis libera, nullas in suis functionibus remoras, nullas sentiant difficultates.

XVI. Quoniam igitur in his multum potest ac praestat animi prouisio & praeparatio, hinc semper homini humana sint praemeditata; non enim praesidiorum sanitatis sufficientium sufficit praesentia, sed prudens praeterea ac felix praesentium usus requiritur. Exoptatus uero applicationis successus cognitione sui ipsius tam naturali quam morali nititur; moralem ex Theologia, iurisprudentia et Philosophia uobis comparare potestis; naturalis uero, anatomiae ministerio discenda, & a naturali statu iam perspecto, deinceps ad aegroti examen progrediendum est. Dedecus certe summum mihi uidetur, quod tot literati, tot nobiles, aliorum commodis aliquando consul-

(x) Lib. 3. de leg. bus.

fulturi, inueniantur, qui omni internae corporum fabricae notitia destituti sunt. Ignominia sane, & turpitudine haud levis est, uiuere, & ignorare, quid sit uita, quae uitae ratio, & fundamentum; considerate modo, quam utilia, quam necessaria, quam facilia haec ac iucunda sint cognitu; arripite commodam amplamque occasionem, humani corporis structuram perscrutandi atque addiscendi, quam Vitembergae, Doctore ac Duce Abrahamo Vatero, incomparabili Academiae nostrae Anatomico, genuino Ruyschii Amstelodamensis auditore, ac felicissimo Ruyschianae artis imitatore, qui & paria, & superiora Ruyschianis experimentis praestat, habetis. Nec est, ut nauseoso cadauerum putrescentium foetore auocati, corporum uestrorum cognitionem, anatomiae subsidio comparandam, negligatis, cum locupletissimus thesaurus anatomicus celeberrimi Vateri, uberiori omnis generis muscutorum, uiscerum, uasorum, neruorum, aliarum partium, totorumque corporum, accurate & nitidissime praeparatorum apparatu instructissimus, nihil, quod oculos uel aures offendat, exhibens, scopo huic commodissime obtinendo seruiat. Praeter haec Regium apud nos prostat Museum, quod non magnam modo praestantissimarum a Ruyschio aliisque inclytis Anatomicis praeparatarum partium & corporum, sceletorumque diuersae magnitudinis copiam, sed multa etiam curiosa, totas scilicet machinas, humana concinnatas manu, omnium organorum structuram, situm & nexum, uiui ac ueri instar corporis, sistentes, una cum uariis monstris ac portentis continet. Ab his, modo idem tibi curae cordique est, sine ulla nausea & taedio, tui ipsius cognitionem, perfacili negotio, ac breui, si attendas, tempore, acquirere potes. Lustratis iam ac cognitis iis, ex quibus corpus tuum coagmentatum est, mentis tuae oculi

recludentur, facilemque, ad moralem tui cognitionem, aditum inuenies. Ac, quod maximi hic faciendum, sui ipsius cognitio quemuis, utilium usum, ac noxiorum, uoluptatum in specie, fugam, cultumque corporis convenientem, docet, ac tali simul imbuit peritia, ut etiam morbo affectus omnia distincte, a principio usque ad finem, medico referens & describens, mali tui cognitionem ac medellam facilitare queas.

XVII. Decet hoc modo actius & grauius, omni cogitatione, omni studio curaue in id incumbere, ut praesidia sanitatis interna, externorum congrua tempestiuque applicatione, integra seruentur, atque incolumis & prospera diutissime ualerudo defendatur. Praecipuum, inter interna, sanitatis praesidium est, bona firmaeque constitutio ex utero asportata, & accommodato confirmata uictu, quam ex libero & constanti functionum mentis & corporis, sine incommodo & dolore, aequali semper procedentium ratione, exercitio, cognoscimus. Bona uero illius censenda constitutio, qui a sanis procreatus ac nutritus parentibus, exactis nouem in utero mensibus solaribus, sanus, atque omnibus integer membris, in hanc lucem prodit, ac thoracem latum & amplum, abdomen gracile & compressum, artus firmos & porosos, cranium parte posteriore magnum obtinens, facili, plena, lenta & aequali gaudet respiratione, pulsus lentum, plenum, ac perpetuo aequalem habet, aluum consistentem, uel quotidie, uel, quod melius, altero semper reddit die, urinam paucam, coctam, copiae & naturae potus assumpti respondentem, excernit, sudorem rarum, raro sine causis manifestis erumpentem, experitur, impensiori ad assumenda alimenta appetitu sollicitatur, eaque, quae assumpsit, facile, breuique, nulla post pastum molestia percepta, digerens, uniuerso communicat corpori; quique in suscipiendis laboribus prom-

promptus, continuandis indefessus, absoluendis tolerans & remissus est, atque ubi corporis motum tardiozem tarditas animi tranquillitate sociata comitatur. Plures, quorum natale solum Vitemberga est, huiusmodi corporis constitutione praediti longaeuitatem morbis uacuum adipiscuntur. Plures adhuc de emolumentis ac praesidiis Vitembergae propriis ac familiaribus participarent, nisi uoluptas, inimica uirtutis, esca malorum, bonum corporis reique domesticae statum corrumpendo, salutarem praesidiorum sanitatis internorum atque externorum effectum cohiberet, ac minueret quam plurimum, aut funditus tolleret. Quid de iis nostrae ciuitatis incolis sentiendum? quid ab iis expectandum? qui dissolutae addicti uitae totos dies otio terunt, uerbum diuinum, eiusque ministros & cultum negligunt? comitantur ac sequuntur pessimum hoc uitae genus, omnis generis morbi, summa rerum necessariorum penuria, & praematurus ac miser interitus. Orbantur huiusmodi homines omnibus bonis, bona temporalia quaerentes; eiiciuntur e domo propria, quae alias inter terrena terrenis amicissima est; uacillat, ut paucis reliqua complectar, sanitas, perit uita, sequitur aeternitas, ac posteri eorum in summa miseria relictii tales merito antecessores detestantur, nam, qui propriae domui non prodest, pessimus ille est, *es ist eine böse Sau*, dicebat Philippus Primus, Dux Pomeraniae, *die ihre eigene Ferkel frist*. At enim uero, nonne iidem ipsi, rebus rite perquisitis, praesentium, quibus premuntur, obruuntur, ac demum opprimuntur, malorum auctores atque architecti sunt; ad animum praesertim reuocare debuissent, quod eosdem Deus non ad otium, libidinem ac uoluptates, sed ad laborem creauerit, seriam prae omnibus aliis, sui nominis culturam desiderans, qua neglecta, non mirandum, si iidem ite-

rum a Deo negligantur; paria quippe sunt hominum laboribus ac precibus praemia, quae Deus liberalissima alias largitur manu, nam, ut legis in sacris, sic res tua stabit in atris. Prisci Vitembergenses dicebant: *Wie einer liezet in der Biebel, so stehet in dem Hauss sein Giebel.* Impietatis & socordiae indiuidui comites sunt, morbus, paupertas, atque aeternae periculum salutis, nempe ἀρχῆς κακῆς τέλος κακόν, principii mali, finis malus. Aduertes contra contrarium, eumque exoptatum, in quam plurimis Vitembergenfibus, praesidiorum sanitatis effectum, qui debitam iustamque suarum rerum ac proprii corporis curam gerentes, ab omnibus, quae recensui, incommodis immunes sunt, atque ad seram uegeti senectutem perueniunt. Haud rara apud nos sunt exempla, & uix ulla attentione ac memoria digna iudicantur, si uiri foeminaeque octoagesimum, recte ualendo, superarunt annum; nam plures Vitembergenses non eum modo annorum numerum assequuntur, sed longe transcendunt, adeo, ut nobis perfrequentes sint historiae hominum, qui nonaginta, centum, & quod excurrit, annos uixerunt.

XIIX. Luculento haec exempla, quibus abundamus, nobis sunt testimonio, conficta omnia ac nefarie a pessimis calumniatoribus excogitata esse, quae in Vitembergae opprobrium ac detrimentum, de inimicis sanitati conditionibus, inique atque iniuste Leucoreae nostrae imputatis, afferuntur. Quomodo locus, qui tot hominibus tam egregia certa-que sanitatis ac longaeuitatis subsidia abunde suggerit, prosperae incolumitati ualetudinis infensus esse potest? Quomodo sedes ac patria hominum longaeuorum, origo & causa morborum appellari potest? Duos autem iam tibi saperiam fontes, ex quibus hoc praeiudicium profluens disfluxit per totum terrarum orbem, alter est inuidia, ignoran-

rantia alter. Quod attinet inuidiam, in aprico omnino positum, ipsisque aduersariis nostris in confesso est, quod multos odio ac calumnia plenos male habuerit, Vitembergae, loco, uti illis uidebatur, abiecto, Academiam, celebre musarum domicilium, futuram, institutam fuisse. Crescebat inimicorum in Vitembergam Vitembergenfesque liuor, obrectatio, fraus, dolus, ac malitia, cum, molestia & offensione grauati, uiderent, erui plane Vitembergam nostram ex obscuritate, eamque, tantam nominis celebritatem, ex fundata Academia, & restituta per eandem diuinæ religionis puritate, adipisci; tum protinus inuidia nigro squalentia tabo tecta petebat, tum malus obtrektabat facta immortalia liuor, nec sinebat adiutas Ductoris crescere laudes, sed ut latens ima uipera serpebat humo, ac dirum Vitembergae intentabat exitium. Obseruantes demum maleuoli obtrektatores, quod omnes earum technae, malaeque, quibus studebant, artes, irritò adhiberentur successu, calumnias calumniis, conuitia conuitiis cumulando, Vitembergam contagiosorum & lethaliū morborum fomitem in sinu suo fouere, omnesque, qui eandem adeant, trucidare, scriptis famosis in uulgus editis, per uniuersum terrarum orbem dispergebant, firme animo persuasi, hac methodo studiosos ad Vitembergam confertim confluentes auocari abducique denuo posse; sed, summus Arbiter, pessimos hosce conatus abolendo atque in nihilum redigendo, magis magisque orsis Academiae nostrae rebus benedicens, optimos largiebatur Doctores, inter quos ordinem Theologorum Stauitius, Lutherus, Iustus Ionas, Crucigerus, Forsterus, Eidenbergius, Aurogallus, ornabant. Primi Professores Iuris fuere Petrus Rafennas, Hieronymus Schurff, Henningius Goeden, Sebalus, Munsterus. Primum hic Medicinam

cinam docuerunt, Mellerstadius, Augustinus Schurf, Simon Stein, Georgius Curio, Iacobus Mylichius, Melchior Feindius. Philosophiam primii professi sunt, Vach, Sebotus, Ebenerus, Volmarus, Cruciger, Vitus Vinshemius, Marcellus, Velcurio, Reinholdus, Amerbachius, Burchardus. Floruit ab eo tempore semper & Docentium ac Discipulorum copia Vitemberga nostra, nisi, quod anno millesimo quingentesimo quadragesimo septimo, metu obsidionis ab Imperatore Carolo Quinto futurae, musarum alumni dissipati fuerint. Sequitur, SCATONE teste, (y) triste ac difficile tempus, quo Musae Schmalcaldico bello conterritae, & e dulcissimo suo domicilio eiectae, passimque dispersae, aliquandiu siluerunt, & Academiae status misere labefactatus, & funditus fere euersus fuit. Idem pariter, grassante passim per totam Germaniam peste, eaque Athenas etiam nostras inuadente, euenit. Hanc nouam hostes nostri ansam materiamque, locum nostrum improbandi, calumniandi, accipiebant, libere uociferantes: ex his manifestum esse, quod Vitemberga exitiosissima & feracissima morborum lethalium sit mater & scaturigo. Iungebatur ita inuidiae ignorantia, & genuinae pestis causae occultatae ac cum falsis confusae etiam prudentissimis imponebant; nam dira pestis lues, quae, horribili edita strage caedeque, quae uis peraeque Europae loca tum uastabat, incolis priuabat, non Vitembergae culpa, aut propriae eidem, uel genitae in eadem uitio causae, orta, suam exercebat tragœdiam, sed perniciosissimus belli, turbati ordinis, ac militum peregrinorum, qui huius morbi uenenum & contagium secum attulerant, fructus erat, uti ulterius, Vitembergam morbis endemiis liberam defensurus, ob oculos ponam.

(y) Oratione quae 1603. d. 15. Nou. habita, in Historia Acad. Vitemberg. a Sueuo concinnata, sub rebus eodem anno gestis, extat.

nam. Vnde autem uerba sufficientia, ac Meritis & Beneficiis Serenissimi Principis atque Electoris Mauritii praedicandis paria, depromam, qui sub initio sui regiminis, in grauissimis aliis, quastempora illa afferebant, curis, deliberationibus, atque occupationibus, haud leuem turbatae atque afflictae Academiae, iterum colligendae, & in tranquillum denuo statum, eumque priore non inferiorem, aut meliorem etiam, restituendae, operam nauauit, sumtusque egregios impendit. His excitatus atque inflammatus SVEVVS, (2) sibi suaeque Academiae, de exoptato feliciter superatarum calamitatum fine, gratulans, sequentibus singularia Diuini subsidia Numinis, Vitembergae collata, extollit, effatur: felicitatem Academiae Vitembergensis insignem non possum non uel breuissimis contemplari, ac laetabundus mirari. Annum agit, & expleuit nuper, per Dei gratiam, centesimum quinquagesimum tertium. Bellis non semel ac peste tentata, alio migrare coacta est, dissipata saepius docentium ac discipulorum cohorte, dissidiis in religionis negotio & contentionibus sollicitata non parum, sibi tamen mox restituta, pristinum recepit uigorem, fideique ac religionis puritatem, pulsus & profligatis erroribus, constanter asseruit, id unice & uigilantissime agendo, ne sub specioso aliquo praetextu, noua, suspecta, aut erronea dogmata irrepant, quae singulari sapientiae, uel acuminis cuiusdam specie ac titulo, suauiter discipulorum animis se insinuent, atque imperitis facile imponant.

XIX. Examinemus igitur, quo propius ad rem accedamus, tritum sermone prouerbum, in Vitembergae ignominiam excogitatum, ac pronunciatum; perpendamus simul conuitia aliis peraeque Academiae eodem dicta

III. I pro-

(2) Historia Academiae Vitembergensis, fere in Praefationis medio

prouerbio; conferamus denique ea omnia cum iis, quae nos historiarum monumenta, quotidianis sociata obseruationibus, docent, ac sanae rationis uis & acumen inculcat. Fuit nempe aliquando iuuenis petulans, fuere, inquam, huiusmodi, minus perspicaci praediti iudicio, qui Ienenfis, uel Lipsiensis puellae, uel prorsus meretricis, eheu, quantum discrimen! amore illecti, eandem in matrimonium duxere, atque una cum tali coniuge, in patriam, quanto, quaeso, Parentum gaudio! magna praedae inutilis & noxiae onere onusti, redierunt, nostrates dicunt, *nun ist wieder eine Hure weniger bey uns.* Quis uero sana praeditus ratione istiusmodi respiciens historias, uitia illa Academiae Ienensi, uel Lipsiensi, quae per se omni crimine ac culpa uacant, imputabit, imputanda stupiditati atque inconsideratissimae & dementissimae huiusmodi hominum temeritati, quia tale quid nunquam admittit studiosus magnitudine consilii atque ingenii excellens. Nec ignota raraque sunt nobis talia exempla, ubi similis farinae homines, cum publicis meretricibus, quae diu e corpore quaestum quaesiuerunt, connubium ineuntes, perditissima & profligatissima studiorum suorum praemia secum domum reportarunt. Eodem plane modo procedendum, in eruendis morborum mortisque praematurae causis, quas Vitembergae iniqua tribuunt consequentia. Plures studiosi, qui apud nos aegrotant, aegroti iam, ipsis morborum seminibus secum adductis, accedunt; plures contra, qui aliis locis diuersa corporis incommoda constanter perpassi fuerunt, nostras frequentando Athenas, ab omnibus liberi infirmitatibus, optime se habent, sanique uiuunt; multi uero, qui prospera atque integra praediti ualitudine ad nos perueniunt, in morbum deinceps incidentes, non Vitembergae, sed sui ipsius maximam partem cul-

culpa, eodem affecti laborant. Morbi studiosorum, nisi ipsimet grauius in uictu delinquant, aut enormes in aliis rebus errores committant, nobis rari, rariora adhuc eorum funera sunt. Nullos prorsus affectus endemios Vitembergae obtinet aut fouet, raro etiam experta fuit epidemios. Epidemiis truculenta atque atrox pestis primo annumeranda loco, quae, seculo decimo sexto, magna cadauerum derepente & misere mortuorum multitudine, tum Vitembergae, tum aliis Saxoniae Germaniaeque locis infensa horrendaque fuit, de qua etiam, labeque Athenis nostris affricata, ANDREAS LYMVICVS (a) sequenti conqueritur carmine: digredimur, ualida surgunt ubi moenia ad Albim Leucorea Musis quae sacra piis, & alumnos innumeros quae semper alit, nisi dissipat illos foeda lues, populosue ciens in proelia Mauors; quo uarijs oriunda locis studiosa iuuentus confluit, & celebrem solito de more coronam scripturas dextre sacras, artesque docentem. Aduersum omnino fuit, quod ingenue fateor, Vitembergae nostrae prosperitati atque incolumitati, seculum decimum sextum, idque frequenti pestis contagio diues, haud leues felici Athenarum nostrarum incremento remoras iniecit; quater quippe eodem dira lues inuasit ac uastauit ciuitatem nostram. Primam pestis saeuitiam anno millesimo, quingentesimo sexto, Vitembergae, uix fundata exerceuit Academia, unde eadem, mense Iulio, Rectore Petro Lupino de Radhem, Herzbergam translata, & profligato contagio, sub finem huius anni, testibus SENNERTO (b) ac SVEVO, (c) Vitembergam denuo reuocata fuit. Eandem calamitatem, ex saeuientis uehementia pestis, iterum Vitembergae, anno millesimo, quingentesimo, uigesimo

(a) Cosmographia Ritteri ed. cit. lib. 4. p. 428. (b) Athen. Vitemberg. p. 60. (c) lib. cit. sub descript. ann. 1596.

mo sexto, experta fuit, ubi Academia, una cum Do-
centibus ac Discipulis, Rectore Henrico Stagkman,
Philosophiae & Medicinae Doctore, die decimo quin-
to Augusti, eodem, quem antea citavi, anno Ienam
commigravit, ac Viremburgam, uti SENNER-
TVS (d) & SVEVVS (e) referunt, anno millesimo,
quingentesimo, vigesimo octavo, die decimo tertio Apri-
lis, rediit. Idem malum deinceps anno millesimo, quin-
gentesimo, trigesimo quinto, Rectore Alberto, Duce
Brunsvicensi & Luneburgensi, Prorectore Sebaldo Min-
sterer, afflictissimam Viremburgam occupans, novam de
novo Ienam abeundi ansam dedit. Postremo, anno scili-
cet millesimo, quingentesimo, quinquagesimo secundo, Re-
ctore Laurentio Lindemann, Iurium Doctore, pessimus ille
humanae vitae hostis, clam se Viremburgae denuo insinuans,
plures derepente peremit, unde Musae Viremburga ex-
ules Torgauiam cum Doctoribus suis confugerunt, ubi,
ex SVEVI (f) testimonio, omnibus humanitatis, bene-
volentiae ac hospitalitatis officiis adiuti fuere. Negare igi-
tur non possumus, quod ciuitas nostra saepe repetito pe-
stis truculentae impetu tentata misereque afflictata fuerit,
sed duo in nostrae Viremburgae patrocinium probe ob-
seruanda atque expendenda sunt. Primum fide haud
indignum uidetur, ab aduersariis Leucoreae nostrae, a-
quas aliaque sanitatis praesidia uenenis infecta fuisse, quo,
eorum operatione, finem suum, alia ratione non obti-
nendum, obtinerent. Deinceps, si etiam quis has con-
iecturas iniustas ac ueritati minus consentaneas duceret,
hoc aduertendum esse iudico, quod pestis, quae Virembur-
gam inuasit, non ex causa Viremburgae propria, sed com-
muni,

(d) Lib. cit. p. 61. (e) Lib. cit. sub iis, quae an. 1516. d. 1. Maii Viremburgae gesta sunt. (f) Lib. cit. sub. descript. an. 1552. d. 1. Maii.

muni, transeunte, eaque peregrina, infelici ad nos tracta fato, orta fuerit, unde haec breui, Vitembergensibus sopita ac deleta subsidiis, conqueuit. His & hoc, haud levis momenti argumentum, addendum, quod anno millesimo, sexcentesimo, octoagesimo, & iterum octoagesimo sexto, cum pestis in diuersis Saxoniae Germaniaeque locis saeuens omnia percelleret atque euerteret, Vitembergae ac Vitembergensibus nihil mali, ab atroci pestis malo liberis, Dei auxilio, euenerit, quod secus sane euenisset, si Vitemberga tam pestilens ac perniciosus, qualis uulgo creditur, & habetur, locus esset. Maximam uero in huiusmodi conuitiis disseminandis atque augendis uim & robur habent ~~adipiscitur~~ rumores rudis atque imperitae plebis, quae, duo uno die elata funera uidens, mox locum calomniatur, derestatur, ac pestem in eodem frequentem, & fere constantem esse, clamat. Clamorem eundem, easdem uulgi querelas, multoties de praecipiti aquarum Albis suas ripas, transeuntium progressu, quem hominum multitudo, tanquam pestilentissimae auctorem luis accusat, audies. Tantum uero abest, ut a mediocri fluuii nostri inundatione perniciies aut detrimentum aliquod expectandum sit, ut potius, si attendamus monita antecedentibus, quarti sine capitis, pagina decima quarta, suppeditata, Athenarum nostrarum commoda atque emolumenta haud parum promoueat. A uehementiori uero & largiori inundatione magis agri agrorumque segetes & fruges, quam homines, laedentur, cuius notabilem historiam sequentibus refert S V E V V S: (g) anno millesimo, sexcentesimo, quinquagesimo quinto, Rectore Andrea Kunado Sacro Sanctae Theologiae Doctore, gracialis illa aquarum eluuius, qua Albis ex diu-

turnis pluuiis & liquefactis niuibus maiorem in modum intumescens, cum glacie, intra alueum, prope pagum *Griebe*, ad dimidium milliare accumulata, uiam aliam non reperiret, effractis non uno in loco aggeribus, perrupit, & totam planitiem occupauit, ut Lipsiam ituris, per integrum milliare, usque ad Kembergam, nauigio utendum esset. Singulariter uero pagum academicum, *Euseb*, dictum, afflixit & mundauit, ut illac peculiare quasi fluentum instituisse uideretur. Accidit anno iam citato, octauo circiter Februarii die, & durauit per integrum mensem, usque ad diem decimum mensis Martii, non sine insigni damno & detrimento colonorum. Certa igitur calamitatis, quam cum agris agricolae tum temporis perpessi fuere, testimonia habemus, certa peraeque sanitatis firmas, morborum expertis, documenta, qua eodem tempore fruebantur Vitembergenses, in historiarum monumentis inuenimus.

XX. Magni certe interest, qua quis humorum uiscerumque constitutione gaudeat, quo uictu utatur, quem in reliquis rebus, uitae tuendae seruientibus, obseruet ordinem, & quibus antea delectatus, usus, uel abusus fuerit. His uero, quae antecesserunt, omissis, & neglectis, praesentia tantum, quae, ad exactam mali essentialis & primarii cognitionem, minus sufficiunt, maleuoli Vitembergae obtretractores considerant. Vsu hoc praesertim uenit in scabie, eiusque, quas allegant causas; multi quippe rerum nostrarum non satis gnari, firmiter credunt, scabiem esse morbum, Vitembergae endemium, adeo, ut nullus studioforum ad nos accedentium ab eodem immunis maneat. Hanc autem opinionem, euentum commentum, commentitiamque & fictam fabulam esse, innumeris studioforum optime constitutorum exemplis, qui hoc morbo

bo apud nos uiuentes nunquam laborarunt, demonstrare possum. Si etiam unus alterue hoc afficiatur incommodo, idem ab aeris uictusque mutatione dependet partim, partim grauiore morbi per salutarem hanc materiae peccantis secretionem atque excretionem praecauentur, uti de his exanthematibus sentiebat HIPPOCRATES, (h) qui eadem ne quidem pro morbo habebat, *ψάρον αἶμας μάλλον ἢ νόσημα εἶναι*, scabiem magis turpitudinem, quam corporis infirmitatem esse, perhibens. Instituito deinceps accuratori causarum, a quibus hoc malum oritur, examine, ac perquisita discrepante eiusdem, quam sequitur, origine, salia acrida alcalina, in sanguine excedentia, sero plus minus uiscido intricata, quorum generationem & coaceruationem peruersa uictus ratio, ac peruersus in rebus necessariis ordo, & abusus promouet, fouet, accusanda esse, deprehendimus. Quid autem cum his omnibus Vitemberga nostra habet commercii, nisi quod tu necessaria atque optima sanitatis praesidia, quae haec tibi suppeditat, in perniciose detestando abusu uenena commutans, ipse, non Vitemberga insons, sis auctor malorum, malo uitae tuae generi succedentium. Possset quis ab haustis affatim uinis Vitembergensibus, non immerito scabiei, quam Vitembergae familiarem esse credunt, causam & ortum deriuare, sistens eorum historias, qui exinde hanc cutis corruptionem contraxerunt, eruens uinorum circa Vitembergam crescentium naturam & principia; sed, quis tibi eorum usum commendauit? nostra uina nullius sunt pretii, ac potui & sanitati minus congrua. Bibas aquas nostras, quae ob puritatem & simplicitatem, optima scabiei remedia sunt, &

(h) lib. d. affect. uid. Sponius l. c. Sect. 2. §. 46. p. 93. & 94.

& si teneris uini bibendi desiderio ac necessitate, generosius minusque noxium elige, & tantum, quantum sanitati diutissime conseruandae prodest, bibe. Scabiem praeterea, non Vitembergae modo morbum endemium, sed maxime periculosum, atque aliorum grauium scaturiginem symptomatum esse, ex multorum multoties audiui ore, qui allegatis aliis aliisque scabiei speciebus, eam maxime accusant, & damnant, quam profligatam difficilis respiratio, tussis, sputum cruentum, atque uniuersi tabes corporis excipit. Ast, unde, quaeso, haec? curatam, regeris, scabiem sequuntur. Quae ac qualis fuit methodus medendi? qualia adhibuisti medicamenta? externis, respondes, linimentis atque unguentis pristinum cutis nitorem restituens, hanc, mali fomes, in internis, quam modo descripsi, exercuit tragoediam. Clarum igitur ac perspicuum ex his redditur, quod nec Vitemberga, nec scabies, aut mala eiusdem indoles, sed peruersa externorum ac noxiorum applicatio remediorum, quibus, cohibita materiae peccantis in externis secretionem atque excretionem, maxima internis partibus ac uisceribus iniuria illata fuit, in crimen uocanda sint; cutis quippe pori impuro obsessi tabo, uiscidis ac pinguibus non obstruendi ac constringendi, sed referandi, referati abstergendi, absterfi consolidandi, expurgata simul per tempestiuum congruorum alterantium atque euacuantium usum, cruditatum atque impuritatum, quae primas uias ac sanguineam obfidet massam, eluue & labe. Optima uero ac praecipua huius mali remedia sunt, bona uictus ratio, mora, ac patientia, reiectis omnibus, quae externe adhibentur, linimentis & unguentis pinguibus, obstruendi effectum suspensis; bona autem uictus ratio in simplicissimorum usu alimentorum ac potulentorum, & quorumuis resoluentium

atque

atque acrium fuga consistit. Quale igitur expectandum emolumentum, si fugienda facis, facienda fugis? melius tibi consules, si scias scienda, credas credendis, atque agas agenda. Recordor contrerranei, qui ex istiusmodi mala humorum dispositione, quam alcalinum dicunt scorbutum, in patriam contracta solo, eaque Vitemb. per intemperantiam suam aucta, scabie affectus, misere demum hac methodo periit. Huic quippe intoerabilis erat haec cutis deprauatio & foeditas, tolerabili & grata adhuc libidine & luxuria, scabiei causa; unde citissimam a medico, quem consulebat, opem desiderans, frustra a medicamentis desiderabat, quod, mutata intemperantia in sobrietatem, perficiendum atque obtinendum erat. Obtinebat quidem, genio palatoque suo adhuc indulgens, pristinam cutis elegantiam & munditiam, pingue & mercuriale, ex imprudentis consilio medici, unguentum, partibus scabie asperis atque obsessis applicando, sed uix euauuerat scabies, ac nondum perfecte obductae & deletae erant cicatrices, cum subsequens respirandi difficultas, tussis sicca, sputum cruentum, illique male pariter per adstringentia curato, succedens pulmonum exulceratio, febrem lentam tabificam comitem habens, dementia aegroti, atque imprudentiam & imperitiam medici, manifestarent. His ita constitutis, statuque aegroti penitus deplorato, & quotidie deteriori reddito, mater filium, quem habebat unicum, Torgauiam abducendum curabat, in aeris, victus, medicorum, medicamentorumque mutatione auxilium quaerens; sed irrita & superuacanea erant omnia, omnibusque remediis frustra adhibitis, idem breui post obiit, obitumque eius acerbè lugens mater infanti culpam omnem Vitembergae imputabat, eamque, tanquam locum exitiosum, accusabat, criminabatur, his emissis querelis: *ach haette ich mein Kind nicht nach Wittenberg gethan, so lebte es vielleicht noch!*

Quasi uero! Aliam tibi, eamque certiore, & magis fundatam, indicabo causam, si filius tuus sobrietatis obseruasset regulas, gnarus, singulos quodammodo mortales in se habere facultatem, abstinencia, frugalitate, ac temperantia conseruandi corporis robur, ac bonam ualitudinem, idem morborum expers, studiorum suorum culturam, Vitembergae, sine remoris, prosequi potuisset, ac nullis medicamentis, nulloque eguisset medico; deinceps uero, cum idem, corrupta & peruersa sua uiuendi, omniaque abliguriendi ratione, uarias sibi infirmitates accersierat, aliam, alius iam huius uitae status, longe mutatus ab eo, quem antea habebat, dietam, alium, eumque prudentiorem & peritiorem medicum, & alia denique remedia postulabat, quibus neglectis, minime uero Vitembergae, praematuri causa interitus filii tui, adscribenda est.

XXI. Has similesque rerum circumstantias, in aliarum, quae de Vitemberga referuntur, historiarum examine, non per transennam, ac transeuntes quasi, adspicere, sed animo ac cogitatione quam diligentissime circumspicere, & contemplari, certoque examinare & ponderare iudicio decet prius, quam nostram de iis feramus sententiam. In classem huiusmodi historiarum referenda febris epidemica, qua, uigesimo primo praesentis seculi anno, mox accedentis initio ueris & subsequens aestatis, nonnulli laborabant, nonnulli eadem plane interibant. Febris illa non unius eiusdemque generis erat, nec eadem febris iisdem stipata symptomatibus omnes peraeque inuadebat; alios afficiebat intermittens, continua affligebat alios; aliis aderant exanthemata, iisdem carebant alii; aliis purpura uel rubra, uel alba, petechiae aliis periculum minabantur, afferebant. Multi hinc, decumbentibus aliquot studiosis, timore perculsi aufugiebant, & ubique locorum rumor
atque

atque auditio personabat, Vitembergam peste infectam esse. Demortuis deinde aliquot studiosis, elatis etiam una hebdomade funeribus aliquot hominum iuniorum & robustiorum, augebatur, celeri rumore dilato, fama infamis, ac quivis exteriorum aliquid addebat atque affingebat rumoribus, quibus certo asserebatur, omnibusque locis, Vitembergae etiam vicinis, nunciabatur: Leucoream nostram, grassantis in eadem pestis ergo, clausam esse. Tantam ex leui, leuioris impetu morbi, quem sibi propria culpa accersuerant aegroti, ignominiam atque infamiam, tantam, inquam, Vitemberga nostra, omnis expers uitii ac criminis, perferre tenebatur, ut in ora hominum, tanquam locus pestilentissimus, pestis perpetuae scaturigo, pro ludibrio abiret. At enim uero, indicatis ac declaratis genuinis huius historiae circumstantiis, omnia, quae de morbo contagioso, Vitembergam uastante, destruente, spangebantur, e mentita ac ficta opinionum commenta, & suspecta suspicionibus meris nixa hominum stupidorum ac timidorum iudicia fuisse, perspicies. Non imus inficias, ingenue potius fatemur, quosdam eo tempore petechiali affectos febre decubuisse, quos, & quidam ex iisdem, succubuerunt; hoc saltem aegre ferimus, rumorem hunc, tanquam omnino falsum, improbantes, quo, uniuersam ciuitatem nostram morbo contagioso, eoque truculentissimo, inquinatam fuisse, fama in uulgus diuulgata, ubicunque terrarum, omnium percrebescere atque edebatur sermonibus. Haud leuem huius rumoris iniqui culpam in se admittebant medici quidam iuniores, famae gloriam gloriaeque incrementum aucupantes, qui, quot quot curandos habebant aegrotos, intermittentibus continuisque affectos febribus, omnes peraeque febre maligna petechiali laborare, pronunciabant, quo, tota aegrotis conualescentibus, magni quid prae-

stitisse uiderentur. His magis & praeter modum plane, suspensi iam hominum animi, exterrebantur, terrorque auctus, adeo perturbabat plurimos, ut sani, omnem aegrotorum consuetudinem domosque, in quibus decumbebant, angue peius fugerent; donec tandem, rebus ipsis, earumque rationibus maiori sedulitate perquisitis, ac ueris fabularum tenuis hac disseminatarum fundamentis detectis, aperte clareque perspicerent, perpaucos saltem febrem petechialem, a dissoluta uitae ratione contractam pati, ac quosdam eadem feliciter liberatos pristinam recuperasse sanitatem. Inanem igitur sine causam metum fuisse, & uulgo paulatim, nullo amplius aegrotante, nullo amplius aegrotorum moriente, innotescebat, & uno omnium ore celebrabatur illud Poetae: (i) non semper habet, fato aliquo imminente causam: at temere, ex nihilo saepe parit metus seipsum. Quod materiam & originem huius febris epidemicae attinet, insana perpotandi libido, libidinosaque, cui indulgebant, uoluptatum dulcedo, fons ille erat exitiosus, ex quo ipsimet perniciosissima, in uinum ueneremque effusi, uenena hauriebant; plures quippe eorum, qui debitum naturae persoluebant, quotidianis idem epulis ac potationibus, quibus se obruebant, onerabant, in acceptum referre tenebantur, lasciua iuuentus, ait SCALIGERVS, (k) fugiens dicta senectae, facilem stolide uendit inauspicata risum, moeroris emit semina poenitentiamque. Malim hinc, ex eiusdem auctoris (l) uoto, me hominis habere nihil, quam esse gulosus; uitae leo edens consulit, haud libidinatur; cur solus homo, ut dispereat, reperit artes? Artes illae, inutilisque corporum sagina, non Vitemberga, accusandae pariter, si quan-

(i) Scaliger lib. de Sapientia & beatitudine, qui Epidorpidum titulo Genetae 1573. in 8uo prodit. lib. 3. p. 73. & 74. (k) l. c. lib. 4. p. 114. (l) Tr. cit. l. c. l. 3. p. 83.

quandoque aliquis miliari affectus febre diem obit supremum. Si ulla unquam sententia mihi iniqua atque in Athenas nostras iniusta uisa fuit, fuit sane haec, qua occupati nonnulli, purpuram, imprimis albam, Vitembergae incolis familiarem ac frequentem esse, commune miserantes periculum, pro certo dicunt, ac de purpura, tanquam nobis endemia, graues ultro citroque querimonias iactant, huius illiusue hoc morbo demortui historiam allegantes. Hoc ita esse, constanti fama ac frequenti multorum sermone celebratur, sed egomet ad uiuum omnia refecans, nullum, quod Vitembergae nostrae adscribi posset, crimen aduertit. Perpendatis modo, quot homines, octo annorum spatio, hac febre exanthematica laborarint, ac quot eadem decumbentes ex uita demigrarint? uix decem exempla afferre poteritis. In animum deinceps reuocate atque examine hominum, qui eodem perierunt morbo, constitutionem? plures obesos, leucophlegmatia affectos, desides, & exteros, haud natu Vitembergenses fuisse, perspicietis. Tandem, hoc etiam atque etiam, circumspicatis rebus omnibus rationibusque subductis, considerare decet, quod purpura, quae hos illosue afficit aegrotos, non modo corrupti corrupto uictu sanguinis effectus sit, sed haud raro quoque omnis malignitatis & periculi expers, uolatilium abusu remediorum, quae ab imprudentibus inconsulte & temere praescribuntur medicis, anceps demum uitaeque infesta reddatur.

XXII. Deuenimus denique, cum pestis, febris miliaris, petechialis, aliique morbi acuti, Vitembergae, locum non inueniant, ad morbos longinquitate molestos, quorum sedem multi Leucoream nostram constituunt. Afferunt, haec confirmandi ergo, obseruationes aegrotorum, quos diu quartana uexauit febris. Haud ignotus nobis est hospes, fe-

bris quartana, minime uero eadem tam frequens ac uehemens, quam perhibetur, nec propriam, ex qua generatur, causam, in mala ciuitatis nostrae conditione, aut corrupta praesidiorum sanitatis, quae fouet & suggerit, natura, fundatam ac stabilitam deprehendes. Vnde febris quartana, nec endemium, nec epidemium Vitembergenfibus est malum, sed eos saltem, qui crudis & copiosis sine ordine assumtis alimentis abutuntur, ea inuadit ratione, qua ubique locorum, similis farinae homines, a tota mente & re-cta in uictu ratione deficientes, ex eodem plane fundamento, affligit. Praeterea, si HIPPOCRATIS (m) uestigia ac principia sequi uellem, qui febrem quartanam, tutissimam, lenissimam, & aliorum grauiorum morborum remedium, appellat, optimam, ac salutarem Vitembergae nostrae constitutionem, ex quartanae praesentia febris, demonstrare possem. En! ipsa Coi uerba pondera, τῶν πυρετῶν, ait idem, ἀσφαλίστατος πάντων, καὶ ῥητός, καὶ μακρότατος ὁ τεταρτάτος, ἀλλὰ καὶ νοσημάτων μεγάλων ἀλλῶν ῥύεται. Verum, malo egomet, repudiato hoc, omnique alio simili morbo critico, integra illibataque, cum priscis Vitembergenfibus, sanitate frui, quam huiusmodi morbo, quem salutarem naturae motum Stahlani dicunt, excruciaci. Crux omnino, & molestia haud leuis est, febris quartana, ordinarius ebrietatis ac uoracitatis comes. Si igitur ab hac febre liber tutusque esse gestis, abstinentiam ac uictus simplicitatem habeas tibi commendatam, Rigida, regeris, & seruatu difficillima haec est regula, quam foedus, (n) exclamans, inerti male cum diæta initur, nam lucta ferox cum misera esuritione est; acerbiora quidem, quae acriter & contente inculco, sunt praecepta, sed ue-

(m) lib. epidem. conf. Sponius, l. c. Sect. 3. §. 176. p. 171. (n) Scaliger tr. cit. lib. 3 p. 84.

ra, sed utilia, ac summe necessaria. Quomodo enim, his neglectis, medicamenta corrigentia atque euacuantia, quae tibi exhibet medicus, eum, quem desideras, effectum, praestare possunt? Quomodo, si, sufficienti canalis alimentorum atque uniuersi corporis purgatione peracta, nouis idem, luxuria diffluens, cruditatibus replet, febris abigi, ac penitus curari potest? Plures certe homines eodem, cum corporis, quo, cum matulae, usu, procedunt modo; uix quippe, adhibito emetico, uel purgante remedio, uentriculus atque intestina ab inhaerentibus sordibus liberata sunt, cum mox omnis generis alimenta cruda, fumo aereque durata & compacta, pisces maxime pituitosos ac uiscidos, aliaque minus congrua opsonia, affatim deuorando, nouam impuritatibus materiam, nouumque generationi febris fomitem suppeditant; quod eo promptius grauium confluxu symptomatum euenit, quo maiores simul errores in potulentorum abusu committuntur; nam multi, deglutitis iam cibis, quorum digestionem ac concoctionem difficiliorem credunt, ad facilitandam eandem, spiritum uini, sic dictas aquas uitae, uinum, aut sic dicta remedia stomachalia hauriunt, quae solidas oris, faucium, totiusque canalis alimentorum partes fortius irritando, maiorem excitant sitim, unde ad eandem explendam, uberiori cereuisias copia ingurgitant, iisque uentriculus totumque corpus oneratum male habetur, deprauatur, perditur. Redit ita sus ad uolutabrum luti; redit canis ad uomitum; redit grauioribus stipata incommodis febris. Dicas iam mihi, dicas ingenue, an in his omnibus, ullum crimen, cuius alias Vitembergam nostram maleuoli insimulant obtrechatores, reperias, quod iure & merito in Athenas nostras transferre ac deriuare queas. Minimis etiam noxis & leuioribus uitiiis, quae alias excitandis

ac fouendis huiusmodi morbis fauent, Vitembergam nostram eximi, rariora aegrotorum, quartana affectorum febre, exempla, quae habemus, facilisque ac prompta huius morbi, quam paucis & congruis remediis obtinemus, extirpatio, copiose confirmant; etenim hoc sancte asseuerare possum, quod aegroti quartanis apud nos febribus laborantes, qui prudentum praeceptis medicorum morem gesserunt, breui temporis, binarum scilicet, uel trium hebdomadum spatio, accommodatorum temperantium, resoluentium, euacuantium, acroborantium ministerio medicamentorum, pristinam & perfectam, sine febre de integro incidente, ualitudinem recuperarint.

XXIII. Aliam adhuc praeconcepam & peruulgatam de farinaria huius loci mola opinionem perquirendam, excutiendam habeo, quae multis, probabilium simulacrationum insinuata, persuasit perperam, quod lapides molares, frequenter exacuti, multum sabuli & substantiae terreae tenuioris, frumentis commoliendis, & hinc paratae farinae, admiscendo, uariorum & multorum, nos frequenter afficientium morborum auctores sint. Sed hoc Siculis gerris est inanius & anilius, cuius testes sunt homines Vitembergae sani, robusti & longaeui. Nec adduci possum, ut credam, frequentius, quod molaribus, more consueto lapidibus additur, acumen, aliquid maliafferre, uel afferre posse; ad certam quippe frumentorum atterendorum ac comminuendorum copiam rite praeparatus lapis molaris sufficit, quod, dum perficit, cum atterendis atteritur ipse, & exinde, quo suae functioni denovo praesto sit, nouum nouo conciliandum acumine robur requiritur. Perinde igitur esse iudico, siue continuo & celeri, siue intermisso ac tardo lapidis molaris, motu, eadem farinae quantitas, uel breuiori, uel longiori temporis

ris spatio, conficiatur. Ac, quod maximum est, illud ipsum, in quo cardo huius rei uertitur, otiosum otiosorum ingeniorum commentum est, infirmitates scilicet, quae ab hac causa deriuantur, fictae, falsae & nullae apud nos sunt. Ignoti & rari prorsus, Dei gratia, nobis sunt hospites, uentriculi imbecillitas, calculorum generatio, aliaque mala, quae, tanquam funesti adductarum rerum effectus, allegantur. Contrarium plane, bona Vitembergenfium constitutio, ac plurimorum uoracitas, quae quibusdam tanta est, ut totas domos, ne regula quidem relicta, abliguriant, euincit. Ita porro calculus renum et uesicae, si unam alteramue excipias familiam, nulli nostratum molestus est. Quod ad illas spectat familias, quibus calculus est morbus haereditarius, illorum Parentes alio nati solo, infesta calculorum semina, quae secum asportarunt, cum principiis generationis, propagarunt. En Vitembergam infoncem! en farinariam Vitembergae molam omni culpa crimineque uacuam! In horum explicatione occupatus, recordor pariter studiosorum, qui acerbissimos ex calculis renum et uesicae urinae dolores tolerarunt, sed morbus iste peraeque haereditarius erat, infelicitis successione haereditatis relictus, & hinc patriae, non Vitembergae, soboles. Comperi eo ipso, eadem mala, eorum subsidiorum abusu exasperata, in quibus omnem medelae spem ac fiduciam repositam habebant. Continua atque uberior infusi Theae ingurgitatio erat, quod multi studiosi ex inferiori Germania accedentes, quotidie, mane & uespere, ad tres quatuorue libras hauriebant, ac quo uentriculi & reliquorum uiscerum robur adeo infringebant, destruebant, ut suis functionibus obeundis non amplius paria essent, atque exinde alii adhuc morbi, antiquum fouentes malum, nausea nempe, prostrata ciborum appetentia, uomitio, aqua intercus, propullularent. Suggerebat quidem Vitemberga nostra aquas, hisce infusis paran-

dis commodas, sed eadem minime suarum aquarum abusum potatoribus iniungebat, eundem potius medici, quos confulebant aegroti, firmislimis argumentis refellebant, dissuadebant. Longe grauius alii in sanitatem peccabant, & adhuc peccant, qui affatim deglutito Theae infuso minus contenti, cereuisia simul, uino, aliisque potulentis generosis inuicem hauffis abutentes, dies noctesque potando consumeabant, consumunt. Minime igitur Vitemberga, sed pessima haec quorundam studiosorum consuetudo, haec abominanda uitae ratio, fertile magnorum & diuturnorum morborum seminarium est. Quam turpi ac brutis ipsis aduerso modo studiosa iuuentus sibi filum uitae praescindit, dum quilibet praestantissimi gloriam ac dignitatem heluonis affectat. Examina atque attende multorum opulentorum ac sic dictorum nobilium ignobilem uitam, non homines, sed morales beluas, beluis naturalibus deteriores, deprehendes, has quippe ita creauit Deus, illi autem nefando donorum Dei, in corporis salutem concessorum, abusu, in pessima degenerarunt bruta. Nauis aquis repleta, nec repente denuo euacuata, in profundum maris demersa submergitur, ita plane studiosus hausti copia uini turgidus, atque ebrietate grauatus, praesentissimo praesentis uitae aeternaeque salutis periculo se exponit, expositus saepe perit. Infelix merito ea iudicanda Academia, quae tales nacta ciues, loco commodorum, incommodis uariis obruitur, laeditur, angitur; infeliciores uero illa, ad quam, ex aliis Academiis, huiusmodi homines, deperditam iam ac destructam plane per ebrietatem et scortationem sanitatem accedunt, accedentes, tantam morbis, quos patiuntur, infamiam afferunt, ut iniquissima ubique a censoribus maleuolis ignominia notetur. Ad haec melius eruenda, sistas mentis tuae oculis homines bellos, qui uana occupatione atque affectata inertia, lenociniis uerborum, lusu & luxu, uel domi inter pectinem & speculum, uel in hortis, atque

alio-

aliorum consuetudine, tempus inutiliter terentes, singularis famam urbanitatis diligenter & sollicitè expetunt; qui transactis in Ienenſi aliaue Academia, inter pocula & amplexus uenereos, aliquot annis, nihil addiscentes, omnia ſe ſcire ſimulant; qui uix neceſſariis inſtructi ſubſidiis, ſe Croeſo ditiores fingunt, efferunt; qui omnibus uitiiſ ſciantes, aliorum naeuos acriter perſtringunt; qui inuidia ac liuore tabeſcentes, tabeque dorſali, nimiae ueneris fructu, laborantes, noſtram adeunt Vitembergam, ac diu apud nos ex eadem decumbunt cauſa; quid poteſt in tali rerum ſtatu Leneorea noſtra? quae eiſdem culpa? quodnam crimen? Veſtra, homines dementes, uitia ſunt, quae, ueſtri, quocunq; etiam abeat, indiuidui ſunt comites, & earundem ubique auctores calamitatum. Cogitent illi, SENECAE eſt monitum, ſi mundum ipſum, non minus mortalem, quam nos ſumus, prouidentia periculis exemit, poſſe tamen aliquatenus noſtra quoque prouidentia longiorem prorogari huic corpusculo moram, ſi uoluptates, quibus pars maior perit, potuerimus regere ac coercere.

XXIV. Diſplicebunt haec multis, multique iſdem grauiter offenſi ex animo & uere dicent, ſe ſtudioſorum ac liberalium artium ergo, Vitembergam non ueniſſe, ſed, ut, quid ibidem contingeret, quid gereretur, uiderent, notarent, *ich bin, ſunt eorum uerba, des Studirens wegen nicht auf die V-niuerſitaet gegangen, ſondern mich nur da umzuſehen, und dasjenige, was da paſſiret, in Acht zu nehmen.* Sed, non opus eſt hac tua tam ingenua confeſſione, cum facta tua idem planum faciant, ac clariffimis experimentis abunde doceant, ac demonſtrent. Probant idem porro tua, quae urges, deſideria, deſiderans homines commodis moribus, qui ad uitae tuae rationem & conſuetudinem accommodati ſint, quibus Vitembergam deſtitutam eſſe, aſſeris, exclamans: *man hatt hier gar niemanden, mit dem man vertraut umgeben kann.* Enim uero mirari ſatis non queo, quod homines ſimilis re-

cum uitae atque indolis apud nos requiras, cum omnia loca dissolutis atque inertibus hominibus, qualis tu es, abundant, circumfluant. Defectus igitur societatis tibi congruae ac gratae, minime in hominum apud nos degentium inopia, aut eorum moribus, sed in tui ingenii austeritate, socordia, stupiditate, stultitia, inconstantia, aut in ipsa uirorum doctorum, quos adire debes, fuga, consistit. Maximum profecto, in hominis uita, & hanc comitantium rerum aduersarum atque aerumnarum ui & copia, solatium praebent congressus sermonesque hominum. Maximum peraeque detrimentum atque incommodum creat mortalibus consuetudo atque amicitia minus selecta. Tales igitur, quibus familiariter uteris, adhibendi, quales commendat SENECA, aliquis uir bonus, ait, eligendus est, ac semper ante oculos habendus, ut sic, tanquam illo spectante, uiuamus, & omnia, tanquam illo uidente, faciamus; nulla quippe res, uti subiungit LIPSIVS, magis animis honesta induit, dubios & in prauum inclinantes reuocat ad rectum, quam bonorum uirorum usus ac conuietus. Decet contra, malorum consuetudinem, non secus ac peste infectos, fugere, ac familiares, non placituros tantum, sed & profuturos, non eos, qui omnia loquuntur ad gratiam, sed qui ad salutem, nec qui assentantur, sed qui sincere admonent, feligere; nam assentatio, ne ad illud, cuius flagramus desiderio, perueniamus, dum suadet, iam peruenisse, impedit, recta uero admonitio, illuc, quo collinamus, nos prouehit, dum, quantum superfit, & quomodo conficiendum sit, docet. His monitis, te non amplius egere, respondes, te annis iam superiorem esse, optimoque praeditum gustu, ut ipsemet, sine huiusmodi morum magistris, quid tibi conueniat, diiudicare queas; te saltem, instas, cum uenustis ac commodis puellis ac foeminis uersandi cupiditate teneri, qualem consuetudinem Vitembergae reperiri negas, hac effusa

fusa querimonia : *es feblet in Wittenberg an Converfation mit artigen und galanten Frauenzimmer.* Commercium ac congressus cum piis ac prudentibus mulieribus, peraeque ut uirorum, magnum quid ad emendandos adolescentum mores confert. Longe alias uero foeminas, aliamque cum iis confuetudinem tu quaeris, non perpendens, quod in tali conuentus ac commercii suauitate exitiosissimum corporis animique uenenum delitescat, uti sequenti prouerbio optime declarant Itali : *una bella donna e Paradiso del ocbio, e Purgatorio della borsa, e inferna dell anima* ; bella puella quid est ? Paradisus amantis ocellis ; marsupipurgans, atque animae phlegeton. Hunc, studiose, caue Paradisum, talia crescunt illic mala malo perpetienda tuo. Audi pariter, quae tibi de mulieribus, praecepta, dat BONA, (o) facta est mulier a DEO adiutrix uiri, sed dolo serpentis personam sumsit hostilem ; nihil in illa, nisi quod feriat, urat, interficiat ; nulla est hyaena, nullus basiliscus, qui cum illius uoce & oculis conferri possit. Ah ! fuge eius aspectum, fuge colloquium, quicumque tuam amas salutem. Quid pluribus opus ? antiquissimum uirorum sapientum est scitum, apertissima lucens demonstratione : quod inter foeminas qui nutriuntur, non magis sapere possint, quam bene olere, qui in culina habitant.

XXV. Studiosi igitur, cum animos relaxare & dare se iucunditati uelint, caueant intemperantiam, fugiant libidinem, meminerint uerecundiae. Detur aliquid aetati, cum CICE-
RONE (p) moneo, sit adolescentia liberior, non omnia uoluptatibus denegentur, non semper superet uera & directa illa ratio, uincat aliquando cupiditas uoluptasque rationem, dum modo illa in hoc genere praescriptio moderatioque teneatur : parcat iuuentus pudicitiae suae, ne spoliēt alienam, ne effundat patrimonium, ne foenore trucidetur, ne incurrat in alterius damnum atque famam, ne probrum castis, labera integris, infamiam

(o) Manuductione ad coelum p. 222. (p) Orat. pro M. Caelio.

miam bonis inferat, ne quem interimar, ne inter sit insidiis, scelere careat; postremo, cum paruerit uoluptatibus, dederit ali-
quod temporis ad ludum aetatis, atque ad inanes haec adoles-
centiae cupiditates, reuocet se aliquando ad curam rei dome-
sticæ, rei forensis, reipublicæ, ut ea, quæ ratione antea non
perspexerat, satietate abiecit, experiendo contempsisse uideatur.
Haec uerba minus rite examinata, ac sinistre explicata, multis
arridebunt, multique urgebunt, quod ex Ciceronis mente, otii
non minus, quam negotii ratio extare debeat, Vitembergæ au-
tem omnia deesse, quibus cum uoluptate otium impendi que-
at. Quid, quaeso, uobis, otio bene locando accommodatum,
apud nos deest? nonne corpus tuum equitando, saltando, ali-
isque motuum generibus exercere potes? nonne amoenissimis
locis lucisque Leucorea nostra abundat, quæ ambulatiunculis
seruiunt? Ast, non pergunt plurimi, quæ eundum, sed abeunt, quæ
itur, quid sit futurum, minus curantes, modo præsentibus uo-
luptatibus ex uoto fruuntur. Ex hoc pariter fundamento huius-
modi inertes ac spurii musarum alumni, neglectis prorsus, qui-
bus incumbere totosque se abdere debent, studiis, omne tem-
pus tritis, nugis, otio, luxu, ludo, pessime perdunt, & si con-
suetarum naeniarum, more infantum, pertæsi, nouas non illi-
co in promptu habent, Vitembergam denuo, tanquam locum in-
utilem, uoluptatibus sterilem, omni uacuum iucunditate, aperte
reprobant & calumniantur, maximum hoc, Vitembergæ dede-
cus atque opprobrium iudicantes, quod publicis ac splendidis
aedificiis, infusum Coffeæ & Theæ parantibus ac uendentibus,
sit destituta, *es ist nicht einmahl ein rechtschaffen Coffer-
Haus in Wittenberg.* Repugnat hoc tuum dictum ueritati,
nam in cellis uinariis, quæ *Italiaener-Keller* uocantur, infu-
sum Coffeæ optime paratum quouis tempore obtinere potes.
Tantam uero, obicis, hominum turbam ibidem non reperiri,
quanta iisdem locis Lipsiæ conspicitur. Bonum hoc signum at-
que omen est, defendendo Vitembergenſium honori fauens, cum
studiosos genuinos in collegiis Professorum frequentes, in uina-
riis contra cellis, & cauponis, quæ hospitibus & aduenis mini-
strant potiones e fabis tollis, raros uel nullos esse deceat. Et
quæ uoluptas ex hominum turba? turbat eadem prudentis &
seduli studiosi animum, meditationibus rerum utilium ac necessa-
riarum

riarum affixum. Semper ingenia excellentiora, ac uera uirtutum & eruditionis nobilitate nobilia, solitudinem, sibi ipsis relicta, quaerunt, ac maximam, ex diuinorum contemplatione atque admiratione operum, uoluptatem capiunt, diligenter aduertendo, quod, quoties inter homines fuerint, semper deteriores redierint. Quid profunt tam magnifica & splendida thermopolia? inuitant adolescentes ad luxum, otium, aleam, omnemque turpitudinem. Non opus est huiusmodi corruptelarum illecebris, reprimendae, non fouendae eadem sunt; per se iam ad omnia uitia proeliuius promptaque fertur iuuentus. Si uero hominum multitudo te adeo delectat, nundinas ac ruricolarum paganalia frequentes, ubi fortassis tui similes, homines nempe desides ac stolidos, quorum plena sunt omnia, inuenies. Sed alium, uobis, o Nostri, longe meliorem locum, eumque satis splendidum & magnificum, aliud hominum confluentium commercium, Academicam scilicet Bibliothecam, cuius usus bis quauis hebdomade uobis offertur, conceditur, commendo, commendans insignem, quo libros librorumque auctores Marcus Antonius Imperator amplectebatur; amorem, ex sequentibus eiusdem uerbis manifestum; *αἰδοί μὲν ἱππῶν, αἰδοί δὲ ὀρνέων, αἰδοί θηρίων, ἐρώσω, ἔμοι δὲ βιβλίων κτήσεως ἐκ παιδείας δυνάμεις ἐν τέλει πάθος*. Imperator erat, qui haec dicebat; Imperator consuetudine ac multitudine hac delectabatur; Imperatorem igitur imitans, nostram frequenter frequentando bibliothecam, melius tibi tuisque rebus, quam adeundo thermopolia, prouidebis. Quanta, quae, felicitatis est, tibi, IOSEPHI HALL (q) uerbis usus, ac elamo, posse te heic absque omni necromantiae crimine, quemlibet priscorum Heroum, doctrinae siue humanae, siue diuinae, statim euocare, ac cum iis dubia tua omnia liberrime communicare; posse te pro libito rotas reuerendorum patrum acutissimorumque doctorum synodos ab omnibus terrae plagis, suffragia sua tibi de arduis quibusque subortis quaestionibus, non temere illa quidem, sed mature digesta laturas, conuocare.

XXV. Cum igitur omnia, quae Leucorea nostra possidet, uestris, o Nostri, commodis atque emolumentis seruiant & conducant, postremus, qui iisdem pariter gratificetur atque officium suum praestet,

(q) Medit. subit. p. 96. medit. 71. ad conspect. biblioth. instructissimae.

praestet, esse nolo, omnem potius iisdem prouehendis curam ac diligentiam adhibebo, id cogitans semper, id unice agens, ut uariam praesidiorum sanitatis, quibus egeris, naturam, ac diuersam eorum in discrepantibus subiectis, sanis atque aegrotis, operationem enucleando, uos a malae corruptela consuetudinis, & abusu, felici ad usum successu deducam. Desiderat, poscit & flagitat idem, officii mei mihi clementissime dati atque iniuncti munus; munus, inquam, Professoris Pathologiae, quod tenus hac uicario nomine, loco Nobilis Domini deHeucher, Regii Archiatri atque aulae Consilarii, obtinui, administraui, ac quod a SERENISSIMO ET POTENTISSIMO PRINCIPE AC DOMINO, DOMINO FRIDERICO AVGVSTO, SARMATARVM REGE ET ELECTORE SAXONIAE, cetera, Domino ac Patre Patriae & Nutritore nostro clementissimo, mihi iam, meo nomine suscipiendum atque obeundum, impositum & mandatum est, idem exigit ac postulat. Quam singularem AVGVSTISSIMI AVGVSTI, MAXIMI REGIS AC DOMINI ET PRINCIPIS indulgentiam, uti deuotissima deuoti animi pietate & religione ueneror, colo, suspicio, ita Summi auxilio Numinis suffultus, omni studio, omnique opera & consilio, cupide ad id aspirabo, enitar ac contendam, ut impositae partibus prouinciae rite perfuncturus, de promouendo atque amplificando Dei honore & gloria, iuuandisque atque augendis huius Academiae & Ciuitatis emolumentis, commodis atque incrementis semper sollicitus inueniar. Auspicatum faustumque, quod Deus faxit, in Lectionibus meis initium, quas, impositi partibus officii aliquo modo facturus satis, uobis, o Nostri, offero, a diuersarum omnibusque familiarium rerum, quibus quotidie fruimur, quas in deliciis habemus, quas iam petulanter negligimus, iam auidere requirimus & persequimur, quibus modo prudenter utimur, modo pessime abutimur, examine exordiar, exorsa, morborum, internis externisque partibus infestorum, explicatione, pertexam. Quatuor quauis hebdomade horas lectionibus pathologico-mediceis, & duas quauis hebdomade horas lectionibus pathologico-chirurgicis impendam. Impendi his maiori fructu studia nostra possent, si Nosocomium & Orphanotropeum, quale Torgauiense, Waldheimense, Hallense, Vitembergae, publicis sumptibus institueretur, institutoque eodem uberius Professoribus Anatomiae & Pathologiae occasio & ansa statim corporum humanorum naturalem ac praeternaturalem in diuersis cadaueribus demonstrandi, ac studiosos medicinae ad exactius Pathologiae exercitium, quod alii Praxin clinicam dicunt, deducendi, suppeditaretur. Pia haec sunt uota, uotis DEVS annuat piis, atque ISTE, quem rerum mearum habui

PRINCIPIVM, sit quoque

FINIS.